

מבוא למשפט הישראלי

ש : הגדרת המשפט / זיהוי המשפט ?

ת : המשפט הוא מערכת של כללי התנהגות, נורמות, הנאכפים ע"י בתי-המשפט. זוהי מערכת נורמטיבית

שמסדירה התנהגות אנושית בצורה מחייבת במסגרת של חברה מסוימת.

ש : מה מייחד את הנורמות המשפטיות ?

ת : יכולת האכיפה. הנורמה המשפטית מחייבת עפ"י החוק, המדינה אוכפת את הנורמות. כל שאר הנורמות, שהן לא חלק מהמשפט, לא נאכפות ע"י המדינה. הפרת הנורמה המשפטית, גוררת סנקציה/עונש.

ש : מה עושה המשפט ?

ת :

1. זוהי מערכת מכוונת התנהגות באמצעות מנגנונים שונים. מערכת להגנת האינטרסים של בני החברה.
2. המערכת המשפטית מעבירה משאבים ומחלקת מחדש עושר ומשאבים (במיסים).
3. דיני החוזים, דיני החברות, בנוסף לכך שהם מכוונים התנהגות, הם נותנים לנו כלים לעשות דברים שקודם לכן לא היו קיימים, למשל – יסוד חברה, עריכת חוזה.
4. ישוב סכסוכים.

תפקידי המשפטן

המשפטן משמש מתורגמן בעל תפקיד כפול, מצד אחד הוא מתרגם את כללי ההתנהגות לשפה משפטית, ומצד שני הוא מתרגם את השפה המשפטית לכללי התנהגות מובנים. הוא מפריט את השפה המשפטית להדיוטות.

תרגום כללי התנהגות לשפה משפטית – המשפטן קובע נורמה עפ"י הרבון.

תרגום השפה המשפטית למושגים מובנים – עו"ד נותן חות-דעת ללקוח.

ש : כיצד קובעים את גבולות המשפט ? מה מתוך התנהגות אנושית – אינו שפוט ?

ת : לא ניתן, כיום ישנם גורמים האומרים שהכל שפוט (אהרון ברק).

ענפי המשפט

נחלק את המשפט לשני ענפים :

- המשפט הפרטי/אזרחי – נועד בעקרו להסדיר את היחסים המשפטיים בין פרטים בחברה. לדוגמא, דיני חוזים, דיני נזיקין, דיני עבודה.
- המשפט הציבורי – נועד להסדיר את היחסים בין פרט ובין החברה בכללותה. לדוגמא, דיני עונשין, משפט חוקתי, דיני מיסים.

החלוקה גורמת לכך שיש הבדל בין ההוראות המרכיבות כל ענף. כך שאם מפירים את הוראות המשפט הציבורי, הסנקציה שתקבל הינה פלילית. לעומת זאת, בתחום הפרטי, בד"כ, אם תופר הנורמה, זה לא יגרור סנקציה פלילית.

חובות וזכויות במשפט

הדרכים לממש את הכללים המשפטיים, מקורם, בזכויות וחובות. מול כל זכות משפטית עומדת חובה משפטית, ולהיפך. כל נורמה משפטית, קובעת זכויות, ומטילה חובות, ומי שזכותו נפגעת, יכול לתבוע את הפוגע בזכות.

In Rem – זכויות וחובות כלליות, קנייניות.

זכויות וחובות שפועלות ותקפות כלפי כל העולם במישור הכללי, דהיינו, מכוונות כלפי כל אדם. לדוגמא, זכות הבעלות – אחרי הרישום בטאבו, יש זכות לאדם על איזור מסויים, ומולה עומדת חובה של כל העולם, מכח דיני הקניין, לא להשיג את הגבול.

In Personam – זכויות וחובות אישיות.

זכות חוזית, יחס בין הנותן למקבל. זכויות שכאלה יכולות להפוך בסופו של דבר לזכויות וחובות כלליות (למשל במכירת רכב, העברת החזקה והבעלות. הן אישיות, בין המוכר לקונה. אך לאחר מכן, איסור גנבת הרכב הינו כללי – לכל העולם).

יסודות המשפט

ישנה הררכיה בנורמות שמרכיבות את המשפט. היינו, המשפט הוא מערכת מדורגת שעוסקת בנורמות כאשר ישנה נורמה שניצבת מעל רעותה. ישנן שלוש דרגות בחקיקה (פירמידת קלזן).

▪ חוקה – נועדה להבטיח שרוב מזדמן לא יוכל לפגוע בהסדרים הבסיסיים של החברה. היתרון הוא שהיא מגבילה את הרוב. לחוקה שלושה נושאים:

מבנה הרשויות השונות.

זכויות האזרח.

כללי פרשנות לחוקים.

החוקה עומדת בראש הפירמידה, חוקים רגילים שעומדים בסתירה לה, ניתנים לביטול. בישראל, אין חוקה, אך ישנם חוקי יסוד. מוקדי סכסוך שונים, כגון דת ומדינה, יחסי יהודים-ערבים, מנעו חקיקת חוקה.

▪ חקיקה ראשית – חוקים רגילים המתקבלים בכנסת ברוב קולות.

▪ חקיקת משנה – תקנות, צווים וחוקי עזר.

תאורית מדרג הנורמות מבקשת לתחום את המשפט.

חוקי היסוד – חוקים שהכנסת העניקה להם את השם "חוק יסוד" כי היא סבורה שהעקרון המעוגן בהם, הוא עקרון על. מקבץ חוקי היסוד שואף להיות דומה לרעיון של חוקה. ב-1992 נחקקו שני חוקי יסוד, חוק יסוד "כבוד האדם וחירותו" ו-"חופש העיסוק", חוקים רגילים העומדים בסתירה להם – ניתנים לביטול ע"י בית-המשפט.

גם מנגנון שינוי וביטול חוק יסוד, מורכב הרבה יותר. לדוגמא, חוק יסוד "חופש העיסוק" יכול להתבטל רק ע"י חוק יסוד אחר וברוב מיוחד של 61 חברי כנסת.

מוסדות לאכיפת הנורמות

מערכת בתי המשפט בישראל גם היא מדורגת ויש לה הררכיה.

בית המשפט העליון (בין 9 ל-14 שופטים).

בית המשפט מחוזי (ת"א, ירושלים, חיפה, באר-שבע, נצרת) – בעל סמכות שיורית, היינו, כל מה שאינו בסמכות של בית משפט שלום, או של בית דין אחר, הוא בסמכות המחוזי. מעבר לזה, המחוזי, הוא ערכאת ערעור לבית-משפט שלום.

בית משפט שלום – מוסמך לעסוק בעניינים פליליים שעונשם עד 7 שנים, ועניינים אזרחיים שאינם עולים על מליון שקל.

בג"צ – בית המשפט העליון, בשבתו כבית דין גבוה לצדק, מטרתו היא לתת סעד, בד"כ צווים כנגד רשויות המדינה.

ההררכיה בין בתי המשפט נקבעה בחוק יסוד: השפיטה, שם נקבע שפסק-דין שניתן בבית המשפט העליון, הוא הלכה פסוקה, שמחייבת גם את המחוזי וגם את השלום, ורק העליון עצמו יכול לסטות ממנה.

פסק דין שניתן בבית משפט מחוזי, אך ורק מנחה (ואינו מחייב) את בית המשפט העליון.

בארץ ישנם בתי-דין, שלהם ישנה סמכות יחודית. לדוגמא, בית הדין לעבודה, אשר דן ביחסי עובד-מעביד. בית-הדין הרבני, לו סמכות יחודית בדיוני גירושין-נישואין.

רקע הסטורי

ש: מהיכן בא המשפט הישראלי ?

ת: למשפט הישראלי ישנם שורשים במשפט העותמאני והמנדטורי.

התורכים קיימו מערכת חוקים והפעילו בתי משפט בארץ. דבר החקיקה העותמאני נקרא מגילה, זהו קובץ חוקים דתיים/מוסלמיים הנוגעים בעניינים אזרחיים. המגילה היתה קובץ חקיקה מקיף (קודקס) וחולקה לספרים ספרים, עפ"י נושאים (16 ספרים), וכל אחד מהם עסק בנושא מרכזי אחר. בתורכיה עצמה, המגילה בוטלה לפני כ-70 שנה.

ב-1917 השלטונות העותמאנים עזבו, והבריטים נכנסו וקבעו דבר חקיקה הקרוי דבר המלך במועצה, על-פיו בתי המשפט האזרחיים בישראל ישפטו בהתאם לחוק העותמאני שהיה נהוג, היינו, השלטון הבריטי מאמץ את החקיקה העותמאנית (אם לא היה עושה זאת, היה "ואקום" משפטי, ובפועל הם הכניסו שינויים בכל פעם שהדבר נדרש).

החקיקה הירשאלית המודרנית מחקה כל העת חלקים מן המגילה ולחילופין הביאו את החוק הישראלי, לדוגמא, ב-1971 חוק חוק השכירות והשאלה, הוא בעצם "מחק" מן המגילה את אותו קטע רלוונטי. הניתוק הסופי של המשפט הישראלי מן המגילה, הושלם במאי 1984 (חוק ביטול המגילה). ולמרות זאת, נשאר בחוק כמה חוקים עותמאניים.

כשהמנדט היה בארץ, קבעו הבריטים שבאותם מקומות בהם יש לאקונה ("חורים"), הרי שבתי המשפט ישפטו בהתאם ליסודות המשפט המקובל ודיני היושר הנהוגים באנגליה.

עם קום המדינה ב-1948, הוקמה מועצת העם הזמנית, והיא קבעה בסעיף 11 לפקודת סדרי השלטון והמשפט, שהמשפט שהיה קיים עד קום המדינה, נשאר בתוקף, אלא אם יחולו בו שינויים (השיטה המנדטורית אומצה, יחד עם חלקים מהשיטה העותמאנית, ובמקרים של לאקונה/חסר נקבע כי בית המשפט חייב לפנות לחוק המקובל ועקרונות הצדק באנגליה).

בשנת 1980 חקקה ישראל את חוק יסודות המשפט. בחוק זה, בוטלה הזיקה בין השפט הישראלי לאנגלי, ונקבע שם שחוק שנקלט בארץ עד 1980 לא יפגע אלא אם כן המחוקק הישראלי ישנה אותו.

מקורות המשפט

ישנם שלושה מקורות:

- מקור נורמטיבי – הדרכים ששיטת משפט מכירה בהם כדרכים ליצירת המשפט. כללי היצירה, ליצירת משפט חדש. הינם מורכבים מ:
  - חקיקה – חוק, חוקי יסוד וכו'.
  - פסיקה (של בתי המשפט, פרשנות החקיקה).

מנהג (התנהגות רציפה ואחידה בחברה מסוימת, ולאורך זמן). למנהג תוקף משפטי מחייב בשני מקרים. האחד, מנהג בינ"ל הנהוג בכל מדינה (איסור חטיפת ילדים מארץ לארץ), השני הוא מנהג המוכר בחוק (כדוגמת חוק החוזים, באם שני צדדים לא הסדירו ביניהם עניין כלשהו מראש, מסתכלים מה הנהוג המקובל היום בשוק לעניין זה).

מקור הסטורי – מקור משפטי שאינו מחייב, אלא הוא רק לצרכי פרשנות. יכול לשמש כמקור מנחה. לדוגמא, חוק השומרים, משתמש במונחים מתחום המשפט העברי אשר פורשו כבר במקומות (זה אינו מחייב כלל, אך זה מנחה ומרחיב אופקים).

מקור ספרותי – ישנם קבצים, ספרים, ספרי לימוד ומחקר, שבהם מוצאים את המקורות למשפט. ישנם מקורות ספרותיים בעלי תוקף משפטי מחייב, אלו הם החקיקה והפסיקה שיוצאים בהוצאות רשמיות. לצידם מקורות ספרותיים בעלי תוקף משפטי מנחה, לדוגמא, ספרי מחקר ומאמרים.

החוק הישראלי

ש : מהו חוק ?

ת : בחוק הפרשנות מפורשים מונחים בסיסיים במשפט, בסעיף 3 בחוק הפרשנות נאמר "חוק הוא חוק של הכנסת או פקודה", פקודה היא "חקיקה מתקופת המנדט או מתקופת מועצת המדינה הזמנית, לפני הקמת המדינה".

כך שהמחוקק הישראלי קובע שבמעמד נורמטיבי של חוק ראשי יהיו שלושה דברים :

- פקודות מנדטוריות שנותרו בתוקף.
- פקודות של מועצת המדינה הזמנית.
- חוקים של הכנסת.

ש : איפה מתפרסם חוק והיכן מאתרים אותו ?

ת : חוק המעבר תש"ט1949 - ליווה את דבר החקיקה הראשון של הכנסת הראשונה. סעיף 13 לחוק המעבר קובע כי "כל דבר שהחוק דורש את פירסומו בעיתון רשמי, יפורסם מעתה ברשומות. כל מקום בו נאמר בחוק עיתון רשמי, יקרא מעתה רשומות."

חובת הפרסום והחתימה על החוק

חוק המעבר, בסעיף 2, קובע שלושה דברים מרכזיים :

- לדבר חקיקה של הכנסת יקראו חוק.
- כל חוק יפורסם ברשומות תוך 10 ימים מיום קבלתו בכנסת (עקרון הפומביות).
- כל חוק יחתם בידי יו"ר הכנסת, ראש הממשלה והשר הממונה על ביצוע החוק.

ש : האם נשיא המדינה חייב אף הוא לחתום על חוקים ?

ת : סעיף 11 לחוק יסוד : נשיא המדינה, קובע כי הנשיא יחתום על כל חוק מלבד חוקים הנוגעים לסמכויותיו. יוצא שישנה סתירה בין חוק יסוד : נשיא המדינה הקובע חובת חתימה ובין חוק המעבר הקובע שלושה פונקצורים אחרים שאינם נשיא המדינה.

מבנה הרשומות

אותם פרסומים רשמיים מחולקים למדורים :

- ספר החוקים (ס"ח) – בו מתפרסים חוקי מדינת ישראל. בנוי לפי שנים עבריות, כולל את כל החוקים שהתקבלו בכנסת לפי השנה עברית המסויימת.
- הצעות חוק (ה"ח) – בו מתפרסים כל הצעות החוק שהונחו על שולחן הכנסת.
- דיני מדינת ישראל נוסח חדש – בו מתפרסים פקודות ודיני חקיקה מנדטוריים שנוסחו מחדש.

- דיני מדינת ישראל הצעות נוסח חדש – כאן מופיעות כל ההצעות לנוסח חדש לפקודות מנדטוריות.
- קובץ תקנות (ק"ת).
- ילקוט הפרסומים (י"פ) – כל ההודעות שאינן דברי חקיקה אך חייבים לפרסמם לציבור לפי החיקוקים השונים.
- יומן סימני המסחר – שם מפורסמים כל סימני המסחר שאשרו אותם או הגישו בקשה לגביהם (Trademarks).
- כתבי אמנה – כל האמנות שמדינת ישראל חתמה עליהם.
- יומן הפטנטים והמדגמים.
- חוקי התקציב.

חוק נכנס לתוקף ע"פ סעיף 10(א) לפקודת סדרי השלטון: "כל פקודה תקבל תוקף ביום פרסומה ברשומות, בלתי אם נקבע בה כי תקבל תוקף בתאריך מוקדם או מאוחר מיום הפרסום". ישנם יוצאים מן הכלל, כגון, חוק יסוד: הממשלה החדש, אשר עבר בכנסת עוד בתחילת הכנסת ה-13, אך החוק קבע שהוא יכנס לתוקף רק בבחירות לכנסת ה-14.

ש: מה נחשב ליום הפרסום?

ת: סעיף 34 לפקודת הראיות [נוסח חדש] תשל"א 1971, קובע "התאריך הנקוב של גליון רשומות, הוא יום פרסומו". היינו החוק נכנס לתוקף עפ"י מה שכתוב ברשומות.

ש: מה לגבי שעת כניסה לתוקף?

ת: סעיף 21 לחוק הפרשנות תשמ"א 1981 מצייין כי "שעת תחילת תוקפו של חיקוק הוא השעה 00:01 של יום תחילתו".

ש: מה קורה במצב של טעות בחוק?

ת: ישנם שני סוגי טעויות בחוק:

הכנסת קיבלה את החוק נכון אך ישנו פרסום שגוי ברשומות, כך שהרשומות טעו מהנוסח שעבר בכנסת. סעיף 10ב לפקודת סדרי שלטון ומשפט קובע "נפלה טעות דפוס בנוסח של חוק כפי שפורסם ברשומות, לעומת הנוסח שהתקבל בכנסת, יורה שר המשפטים על תיקונה ברשומות". התיקון מופיע בגליון המאוחר של הרשומות, בחתימת שר המשפטים, ועד לתיקונו, תקף הנוסח השגוי.

הטעות נפלה בכנסת. סעיף 10א(ב) "נפלה טעות בנוסח של חוק כפי שנתקבל בכנסת וקבעה הועדה, לפי הצעת שר המשפטים כי הטעות היא לשונית טכנית, פליטת קולמוס, השמטה מקרית, טעות הדפסה, שיבוש של העתקה וכיוצא באלה, רשאית הכנסת בהחלטה לתקן את הטעות."

הפתרון הוא להסב את תשומת לב שר המשפטים, ואחרי שהוא משתכנע שנפלה טעות, אז הוא פונה לוועדת הכנסת בו מצוי החוק בתחום טיפולה ומבקש מן הוועדה לקבוע שנפלה טעות. היה והוועדה קבעה שנפלה טעות מאת המחוקק, אז מעבירים זאת למליאת הכנסת והכנסת רשאית בהחלטה לתקן את הטעות (ללא צורך בקריאות).

ההליכים המקדמיים לקבלת חוק בכנסת

התהליך של חקיקת חוק בכנסת, אינו מוגדר בשום חוק, אלא רק בתקנון הכנסת.

ש : איך חוק מתקבל ?

ת :

ישנו חלק לא פורמאלי ששמו תזכיר הצעת חוק. כדי לגרום להצעת חוק לעבור, נהוג להעביר עותק טיוטה לעיון של הגורמים המשפטיים (בית-משפט עליון, יועץ משפטי לממשלה, הפקולטאות למשפטים). המטרה היא לדעת איזה תיקונים להכניס לחוק המוצע.

ההליך הפורמאלי בדרך לקבל חוק הוא הצעת חוק. הצעת החוק דברי ההסבר מתפרסמות בספר הצעות החוק של אותה שנה. הצעת החוק כוללת דברי הסבר בדבר מטרת החוק ומשמעות הסעיפים שלו. החשיבות לנוסח הצעת החוק דברי ההסבר שלו, כמקור פרשני. כלומר, משתמשים בהצעת החוק כמקור פרשני לחוק, בודקים את הנוסח המקורי (הצעת החוק) לעומת הנוסח שהתקבל, וגם נעזרים בדברי ההסבר, וכשביט המשפט לא יודע למה התכוון המחוקק – זה מסיע לו. אין לכך תוקף מחייב, אך ניתן ללמוד מזה.

ש : מי יכול ליזום חוק ?

ת :

- הממשלה – [תקנון הכנסת סעיף 87]. הממשלה מעבירה את ההצעה שלה ליו"ר הכנסת, ומכיוון שמדובר בהצעת חוק ממשלתית, הוא מחויב להניח אותה מיידית (יומיים עד חודשיים) על שולחן הכנסת, לקריאה ראשונה.
- ועדות הכנסת לסוגיהן יכולות ליזום הצעת חוק בתחום עיסוקן. עם הגשת ההצעה ליו"ר הכנסת, הוא מחויב להניחה על שולחן הכנסת מיידית (יומיים – חודשיים).
- חבר כנסת או קבוצה של חברי כנסת, מגישים הצעת חוק פרטית. קודם מביאים את ההצעה לדיון מקדמי (טרומי) בו מנמק חבר הכנסת את הצעתו במליאה. אז הכנסת מחליטה האם להסיר את ההצעה או להעבירה לוועדה שתכין את ההצעה לקריאה ראשונה. אם הוחלט להעביר את ההחלטה אז יומיים לאחר מכן, ולא יאוחר מחודשיים, מועלת ההצעה לקריאה ראשונה.

הצעת החוק עוברת בשלוש קריאות :

- קריאה ראשונה : ויכוח כללי במליאה על הצורך בחוק המוצע. פותח בדברים השר או סגנו או חבר-כנסת (הצעת חוק פרטית) ויתן דברי פתיחה קצרים לגבי הצורך בחוק. לאחר מכן

מצביעים אם להעביר את ההצעה לאחת הועדות או להורידה מסדר היום. אם הרוב מצביע בעד החוק אז מעבירים אותו לקריאה שניה. עד לקריאה השניה, ההצעה עוברת לוועדה מועדות הכנסת שהחוק הוא בתחום טיפולה. ועדת הכנסת שומעת מומחים ובעלי עניין ומתוכחת ע"מ להגיע להבנה כלשהי לגבי כל סעיף בהצעת החוק. בשלב זה הועדה מצביעה על כל סעיף, וכל סעיף יעבור על דעת רוב חברי הועדה, המיעוט – רושם הסתייגויות. עד תום הטיפול בוועדה, הם ישמעו ויגבשו משהו, וכשיסימו, הם יעבירו זאת לכנסת לקריאה שניה.

- קריאה שניה: פותח בדברים יו"ר הועדה, או חבר בוועדה שמונה לדבר. אח"כ מציגים זאת לכנסת ודנים בהסתייגויות של חברי הועדה, באשר לניסוחים השונים. כאן מתקיימת הצבעה סעיף סעיף בנפרד. לאחר מכן מחזירים את ההצעה לוועדה לניסוח ועריכה מחודשים.
- קריאה שלישית: מצביעים על החוק בכללותו. לאחר סיום הדיון בהצעת החוק סעיף סעיף (קריאה שניה) והגיעו להבנה על כל סעיף, נותנים שיקול דעת נוסף לחברי הכנסת.

אחרי קריאה שלשית, החוק התקבל, ועובר לחתימות. לאחר מכן (10 ימים) הוא עובר לרשומות. שלוש הקריאות מתפרסמות בדברי הכנסת.

דברי הכנסת – כל הדברים שנאמרים מעל דוכן הנואמים בכנסת, כולל הדיונים בהצעות החוק, מפורסמים בדברי הכנסת. דברי הכנסת אינם חלק מן הרשומות ואין להם תוקף מחייב. בית המשפט העליון נעזר בדברי הכנסת, כדי לקבוע מגמות כלליות, לצורך פרשנות.

חסרונות:

דברי הכנסת אינם חלק אינטגרלי מן החוק ואינם מחייבים. אפילו אם נקרא את דברי הכנסת, עדין לא תמיד ברורה הכוונה של הנואם מהדברים שלו. לא ניתן לברר איך פורשו/הובנו הדברים של הנואם ע"י כל אחד מחברי הכנסת שהצביע עבור החוק. יתכן וחברי כנסת מצביעים בעד חוקים מסיבות אחרות מאשר דברי הנואם (מניעים פוליטיים).

בתחתית החוק (בספר החוקים) רשום את התאריך של קבלת החוק בכנסת (קריאה שלישית). ברגע שאנו מוצאים את התאריך של הקריאה השלישית, נוכל לפנות לדברי הכנסת ולברר מה נאמר לגבי החוק באותו היום במליאה. בספר החוקים יש גם הפניה להצעת החוק ותאריכה. לפי תאריך זה נוכל לפנות לדברי הכנסת בקריאה הראשונה והשניה (ניקח טווח של יומיים עד חודשיים, כפי שמוסבר לעיל).

תקנות

כל מעשה חקיקה שהוא לא של הכנסת עצמה הוא בבחינת חקיקת משנה, כאשר התוקף הנורמטיבי של חקיקה זו נובע מחוקי הכנסת. היינו, יש גופים במדינה שהורשו לחוקק על פי הסמכה מפורשת מחוקי הכנסת, על הגופים האלה נמנית הממשלה שבאמצעות חקיקת משנה של השרים היא מגשימה את המטרות שהוטלו עליה.

ישנם סוגים שונים של חקיקת משנה :

- תקנות – [תקנה : בחוק הפרשנות סעיף 3 "הוראה שנתנה מכח חוק והיא בת פועל תחיקתי".] כדי שהוראה תהיה תקנה, היא צריכה למלא אחר שני תנאים :
- הוראה שנתנה מכח חוק – בחוק של הכנסת קיימת הסמכה להתקין את התקנה. ב-1996 היה קיים סעיף הסמכה כללי שאפשר לשרים להתקין תקנות (סעיף 8 לפקודת סדרי שלטון ומשפט). הסעיף היה בעייתי, הוא קבע "כל שר רשאי להתקין תקנות לביצוע הפקודות שבתחום סמכותו, עד כמה שפקודות אלה מעניקות סמכות להתקין תקנות".

בעיה הראשונה: הסעיף נוקב במילה "פקודה", וחוק הפרשנות קובע שהפקודה היא "פקודה מנדטורית" או "פקודה של מועצת המדינה הזמנית", אך מ-1949 ישנה כנסת שמחוקקת חוקים, כך שיוצא לפי סעיף 8, אין לשרים סמכות להתקין תקנות בעקבות חוקים, אלא רק תקנות מכח פקודות. בבג"צ שהוגש נגד שר הפנים בעניין זה, קבע בית המשפט כי כוונת המחוקק היתה "להתקין תקנות גם ביחס לחוקים", ולא רק "פקודות" (כי אם זה היה מתקבל, היה צורך לבטל רטרואקטיבית את כל החוקים שתוקנו מ-1948 ועד אז).

בעיה שניה: למה נחוצה הסיפא? איך יכול להיות שרישא של חוק נותנת את הסמכות להתקין חוק, אך הסיפא מגבילה? היה יכול לכתוב או את הרישא או את הסיפא, אך לא את שניהם. כיום נעשה סדר בעניינים, משנת 1996 סעיף 8 לפקודת סדרי שלטון ומשפט בוטל, והוחלף בחוק יסוד: הממשלה, סעיף 59 בחוק יסוד הממשלה מבטל את סעיף 8 לפקודת סדרי שלטון ומשפט ובמקומו בא סעיף 47 לחוק יסוד: הממשלה וקובע "א) ראש הממשלה או שר הממונה על ביצוע תחום מסויים ראשי להתקין תקנות לביצועו. (ב) חוק יכול שיסמך את ראש הממשלה או את השר להתקין תקנות בעניין שנקבע בהסמכה." דהיינו, אם מדובר בתקנות שבאות לבצע את החוק (להסביר אותו, להפריט אותו), אז חל סעיף (א). אם לא מדובר בתקנות שבאות לבצע, אז ההסמכה צריכה לבוא מכח החוק הספציפי עצמו, אז חל סעיף (ב).

- בעלת פועל תחיקתי – [ע"פ היועץ המשפטי לממשלה נ' ישעיהו וגנייה אלכסנדרוביץ': בית המשפט קובע שני מבחנים שאם הם מתקיימים, אז הוראה כלשהי היא תקנה בעלת פועל תחיקתי, ואז מחייבת פרסום, וללא הפרסום לא ניתן להרשיע.]

מבחן ראשון: ההוראה צריכה להיות נורמה משפטית שמביאה לשינוי במצב המשפטי הנוהג במדינה. היינו, ההוראה משנה מצב משפטי קיים.

מבחן שני: ההוראה צריכה להיות נורמה כללית, או מופשטת. היינו, נורמה שמופנית לציבור כולו, או לפחות לחלק בלתי מסויים ממנו, ולא נורמה שנקבעת על-פי שמות ספציפיים.

אם הוראה מקיימת את שני התנאים האלה, היא חקיקת משנה, וכדי שתהיה תקפה, יש חובה לפרסמה ברשומות (סעיף 17 לפקודת הפרשנות).

צוים.
הכרעות.
חוקי עזר עירוניים.

ש : מדוע צריך תקנות ?

ת :

היקף החקיקה הוא עצום, ולכן, הרשות המחוקקת כרשות יחידה, אינה יכולה לדון בכל מכלול החקיקה.

החקיקה במדינה מודרנית מחייבת כניסה לפרטים, לרבות פרטים טכניים, שם יש צורך באנשי מקצוע שמבינים בעניין אשר נותנים את חוות דעתם ולפיהם מתקנים תקנות (כמו עוצמת הרעש שאסורה בשעות הלילה).

הדינמיות שמאפיינת את חיינו צריכה לשנות גם את אופן החקיקה, לכן יש צורך במגנון לשינויים מהירים, לא כמו חקיקה ראשית.

ש : מתי תקנה נכנסת לתוקפה ?

ת : פקודת הפרשנות קובעת כי "תקנת חקיקת משנה נכנסת לתוקף מיום פרסום התקנות בקובץ הרשומות, אלא אם כן נקבע אחרת".

סעיף 17 של פקודת הפרשנות, מבחין לצורך חובת הפרסום בין הוראת חוק בת פועל תחיקתי שלגביה יש חובת פרסום ברשומות, לבין הוראות שאינן בנות פועל תחיקתי (הוראות מנהל) שלגביהן אין חובת פרסום.

ש : מהו יום הפרסום ברשומות ?

ת : סעיף 34 לפקודת הראיות אומר כי "התאריך שנקוב בגליון הרשומות, הוא יום הפרסום ברשומות והוא יום פרסום התקנות" => כמו חוק 01:00. סעיף 17 לפקודת הפרשנות וגם סעיף 10 לפקודת סדרי שלטון ומשפט, הם קובעים את חובת הפרסום של התקנות. שניהם חוקים רגילים, ולכן, אין מניעה לסטות מההוראות שלהם בחוק רגיל אחר. ובאמת יש חוקים ספציפיים שכוללים בתוכם הוראה שפותרת מחובת פרסום של תקנות ברשומות.

בכל מקרה יש חובת פרסום, אך לאו דוקא ברשומות. לדוגמא, חוק ההתגוננות האזרחית (1951) קובע בסעיף 11 שתקנות לפי חוק זה אינן טעונות פרסום ברשומות אלא יובאו לידיעת הנוגעים בדבר כפי שיורה שר הבטחון. (החוק פטר מחובת פרסום ברשימות כי מדובר בעניין בטחוני, הפטור – הוא רק לרשומות, במקרה זה, שולחים הודעה בכתב רק לבעלי המקלטים).

יכול להיות מצב, שחוקים מסויימים, יפטרו את מתקיני התקנות מחובתם לפרסם ברשומות ויקבעו דרכים חלופיות לפרסום. כל עוד לא קיימת הוראה ספציפית לפטור אז ההוראה הכללית חלה, ויש חובת פרסום ברשומות.

הפרת חובת פרסום

- ראינו שהליך הפרסום של תקנות, משלים למעשה את תהליך התקנת התקנות והוא מביא את תהליך כנסתם לתוקף.
- אם התקנות לא פורסמו, אז הן לא בנות תוקף. בתי המשפט בישראל לא היססו להכריז על בטלות של תקנות שלא פורסמו.
- בית המשפט העליון בבג"צ 333/74 חאגי' יחיא נ' מועצה המקומית טיבה, [פ"ד כט(1) עמוד 457] קובע כי אם אין פרסום – אין תקנה.

ש: האם יכולה להיות מציאות שתקנה תוכל לסתור הוראות של חוק ראשי?

ת: סעיף 16(4) לפקודת הפרשנות קובע "לא תהא תקנה סותרת הוראותיו של כל חוק". מכך משתמע שתקנה, לא יכולה לסתור חוק.

לכאורה, סעיף 16(4) ברור, אך ישנם יוצאים מן הכלל:

- חוק הפיקוח על מצרכים ושירותים תשי"ח (1957) (אשר נחקק בתקופת הצנע) בסעיף 46(ב) קובע "כל מקום שהוראה בחוק זה סותרת הוראת כל חוק אחר, ההוראה שבחוק זה עדיפה" סעיף 1 לחוק הזה מגדיר את הביטוי חוק זה ואומר "לרבות התקנות והצווים שהותקנו על-פי חוק זה". היינו, תקנות שיצאו מתוקף חוק הפיקוח, יכולות לסתור את החוק עצמו.
- התקנת תקנות לשעת חירום (תקש"ח) – עד לאחרונה היה בתוקף במדינה סעיף 9(א) לפקודת סדרי שלטון ומשפט שקבע "מועצת המדינה הזמנית רשאית להכריז על קיום של מצב חירום המדינה" ואכן הוכרז מצב חירום שבוע לאחר הקמת המדינה (21/5/48) ומצב חירום זה לא בוטל עד עצם היום הזה. המשמעות המשפטית היא ש-"רשאית הממשלה להסמיך את השרים להתקין תקנות לשעת חירום ככל שנראה להם לטבת המדינה, בטחון הציבור וקיום האספקה לשירותים החיוניים".
- סעיף 9(ב) קובע "תקנות לשעת חירום יכולות לשנות כל חוק, להפקיע זמנית את תוקפו או לקבוע בו תנאים".
- סעיף 9(ג) קובע "תקנות לשעת חירום מוגבלות", הסעיף הגביל את תוקף התקנות לשעת חירום לשלושה חודשים מהתקנתם, אלא אם כן הכנסת האריכה את זה קודם לכן בחוק.
- סעיף 9(ד) קובע "הכנסת כשהיא תמצא לנכון שהסתיימה שעת החירום היא תכריז כי חדל מצב החירום להתקיים ולאחר הביטול של מצב החירום יתבטלו התקנות לשעת החירום". שעת החירום לא התבטלה עד היום.
- חוק יסוד: הממשלה החדש קבע בסעיף 59 "סעיף 9 לפקודת סדרי שלטון ומשפט בטל כי הוא אינו מתאים למדינה דמוקרטית ומודרנית" במקומו ישנם סעיפים 49 ו-50 לחוק יסוד: הממשלה החדש שמחליפים את סעיף 9 וקובעים שני שינויים עיקריים:

- ההכרזה על מצב חירום ע"י הכנסת תהיה לתקופה של שנה אחת בלבד. לאחר מכן זה פוקע. ובהנחה שרוצים להכריז שוב על מצב חירום, צריכים להכריז מחדש.
- לפי סעיף 9 כל שר בממשלה יכל להוציא תקנות לשעת חירום, היום - בחוק יסוד: הממשלה החדש נאמר "הממשלה כולה תתקין את התקנות לשעת חירום, ורק אם יתקיים מצב חירום אמיתי שבו הממשלה לא יכולה להתכנס, אז יכול ראש הממשלה להתקין את התקנות בעצמו או להסמיך שר אחר לעשות את זה."
- בהצעת חוק יסוד: החקיקה נקבע בסעיף 10 שתקנה הסותרת הוראה של חוק – בטלה.

חתימה על תקנות

בתקנות אין שום הוראת חוק שמחייבת שר שמתקין תקנה לחתום עליה. שכחו להסדיר את העניין של חתימה על תקנות ואין שום הוראת חוק שמחייבת שר לחתום על תקנות (זוהי לאקונה). בהצעת חוק יסוד: החקיקה קבעו שתקנות יחתמו בידי מי שהתקין אותן ויפורסמו ברשומות. נכון להיום החוק לא דן בחתימה על תקנות.

ש: אם כן מה מקובל?

ת: השר שמתקין את התקנות, כן חותם עליהם.

בהעדר הסדר (בגלל הלאקונה), בית המשפט העליון עשה חקיקה שיפוטית ויחס חשיבות מיוחדת לשלב החתימה. לדוגמה בג"צ 653/79 עזריאל נ' מנהל אגף הרישוי [פ"ד לה(2) עמוד 85] שם שר התחבורה דאז חתם על תקנה בנושא תחבורה שהגבילה ותק של רכב שניתן ללמוד עליו נהיגה, ומורים רבים לנהיגה שבעקבות התקנה היו צריכים להחליף את רכבם הישן ע"מ להמשיך וללמד נהיגה, חיפשו דרך לתקוף תקנה זו. במציאות, ארבעה ימים אחרי שהתקין את התקנה, התפטר השר. התקנה התפרסמה ברשומות, בחתימתו, אחרי שהוא לא כיהן כבר כשר. היינו, כאשר התקנה פורסמה, החתום עליה לא היה שר. עו"ד של המורים לנהיגה עתרו לבג"צ וטענו שאין צורך להחליף את הרכבים כיוון שלתקנה אין תוקף, וזאת כיון שהתקנה מושלמת ונכנסת לתוקף עם פרסומה ברשומות, והפרסום נעשה אחרי התפטרות השר. בג"צ דוחה את טענת העותרים וקובע כי יש לבחון כל שלב משלבי התקנה לפי מבחן החוקיות בעת העשיה, חלקו של השר מבחינת יזום התקנה והפעלת שיקול הדעת וההחלטה, הושלם עם החתימה על התקנה. כך ששלב הפרסום הוא שלב עצמאי, שלא קשור לעשיה של השר, ולכן אין מניעה שהפרסום יעשה ברגע ששר אחר מכהן בתפקיד. מפסק דין זה אנו לומדים כי לשלב החתימה יש חשיבות, מכיון שהיא מייצגת את שלב השקיעה, ובית המשפט העליון מיחס חשיבות רבה, ומעמד משפטי, לחתימה על התקנות, למרות שאין חיוב בחוק עצמו על השר לחתום על תקנה. בג"צ 338/84 מורדי נ' שר האוצר [פ"ד לט(2) עמוד 645] עוסק בעניין דומה.

- קובץ התקנות הרגיל – חקיקת המשנה של שרי הממשלה. אך מכיוון שכמות התקנות היא אדירה, חילקו את קובץ התקנות לשלושה חלקים, שבראשם – הרגיל, ולצידו עוד שניים:

- קובץ התקנות שיעורי מכס, מס קניה ותשלומי חובה – סדרת תקנות מ-1970- ואליו שבא מתפרסמים כל השיעורים של המיסים העקיפים במדינת ישראל.
- קובץ תקנות חיקוקי שלטון מקומי – סדרה הכוללת את כל חוקי העזר העירוניים. כמו ששרים מחוקקים חקיקת משנה, כך גם הרשויות העירוניות מחוקקות בנושאים מוניציפליים. עד לשנות ה-80 פרסמו את חוקי העזר העירוניים יחד עם תקנות השרים (בקובץ הרגיל), ומכיון שהכמות גדלה והקימו עוד רשויות מקומיות, החליטו לקבצם בקובץ נפרד, במדור נפרד, שמתפרסם כל שנה.

ילקוט הפרסומים

כולל את כל ההודעות והפרסומים שאינן דבר חקיקה, אך החוק דורש להביאם לידיעת הציבור.

לדוגמא :

- הודעות של הממשלה על נסיעות של השרים לחו"ל, ע"מ להזכיר ששר נעדר ומי ממלא-מקומו.
- מכח חוק יש צורך לפרסם על מתן רשיונות שניתנים לרופאים ומהנדסים.
- צו קיום צוואה.
- היתרי בניה.
- הפקעות.
- מינויים (של שופטים למשל).

כל הודעה שפורסמה בילקוט הפרסומים, מניחים שהגיעה לאזרחים.

כתבי אמנה

כולל את כל האמנות שמדינת ישראל חתמה עליהם והממשלה אישרה אותם.

יומן הפטנטים והמדגמים

כולל את הבקשות לרישום פטנט כדי לאפשר התנגדות לרישום. היינו, אדם יכול לבוא לאחר הפרסום ולאמר שהוא מתנגד לאותו פטנט בטענה שהוא הוא המציא אותו. בנוסף רשום ביומן זה את תוקפו את פטנט זה או אחר – פקע.

יומן סימני המסחר

עד 1965 היה יומן אחד שנקרא יומן הפטנטים וסימני המסחר, כיוון שסימני המסחר והפטנטים התרבו, הפרידו ביניהם. לסימן מסחרי (לוגו) יש שווי כלכלי, המטרה היא להגן על סימני המסחר. בקובץ זה רושמים סימני מסחר, ע"מ שהציבור יוכל להתנגד תוך זמן קבוע לרישום הסימן, וסימני מסחר שאושרו – נרשמים.

חוקי התקציב

מכיל את חוקי התקציב של המדינה, כפי שהם התקבלו בכנסת. אין הבדל בין חוק רגיל לחוק תקציב, לכאורה היה צריך להתפרסם בספר החוקים, אך על מנת שלא להעמיס על ספר החוקים, הוחלט לפרסמו בנפרד.

הצעות לחוקי התקציב

אינו שונה מהצעות חוק אחרות, אך כמו ספר חוקי התקציב, גם כאן הפרידו בגלל העומס.

מערכת בתי המשפט ובתי הדין בישראל

במדינת ישראל קיימות שתי מערכות שפיטה:

- המערכת המרכזית – כוללת בתי משפט השלום, המחוזי ובית המשפט העליון.
- מערכת בתי הדין - כוללת את בתי הדין שהם מחוץ למערכת המרכזית. מערכת בתי הדין רשאית לפסוק אך ורק באותם עניינים ספציפיים שהחוק התיר להם.

בית המשפט העליון

קיים בארץ חוק יסוד: השפיטה המדבר על בתי המשפט בישראל. בית המשפט היחידי הן ועוסק בו לגופו של עניין, זהו בית המשפט העליון. החוק קובע כי בית המשפט העליון ישב בשני כובעים עקריים:

- בית דין גבוה לצדק
- בית משפט עליון לערעורים אזרחיים ופליליים.
- סמכויות מיוחדות (תפקיד מיוחד) – במסגרת תפקיד מסוים. ישנם גופים שערעורים עליהם – מגיעים ישירות לבית המשפט העליון.

בית דין גבוה לצדק

בג"צ הוא בית המשפט החוקתי (מעצב את הנורמות החוקתיות) והמנהלי (רשויות המנהל, גופי המדינה) העקרי במדינת ישראל, ויחד מגדירים זאת כמשפט ציבורי.

ש: מהם סמכויות בג"צ?

ת: לבג"צ יש סמכות דיון כאשר מתקיימים שני תנאים:

- כאשר בג"צ רואה צורך לתת באותו העניין סעד למען הצדק.
- כאשר אותו עניין אינו בסמכותו של בית משפט או בית דין אחר.

בנוסף לסמכות הכללית שלו, מסורה לבג"צ סמכות לדון בארבעה דברים נוספים:

- צו הביאס קורפוס – מוסמך לתת צוים לשחרור אנשים אשר נעצרו או נאסרו שלא כדין.

▪ צווי עשה ומניעה לגופים מנהליים - קרי רשויות השלטון. בג"צ מוסמך לתת לרשויות המדינה, רשויות מקומיות, לפקידיהם ולגופים ואנשים אחרים שממלאים תפקידים ציבוריים עפ"י דין צווים לעשות מעשה או להמנע מלעשות מעשה במילוי תפקידיהם עפ"י דין. ואם הם נבחרו או התמנו שלא כדין, הוא יכול להורות להם להמנע מלפעול.

▪ צווי בירור לגופים משפטיים – בג"צ מוסמך לתת לבתי משפט ובתי דין ולכל גוף או אדם העוסק בעבודה שיפוטית או אפילו סמכות מעין שיפוטית (לדוגמא, סמכויות שיש לקצינים בצבא הדנים בדין משמעת), לדון בעניין מסוים, או להמנע מלדון בו, או צו לבטל דיון שהתקיים, או צו לבטל החלטה שנתנה שלא כדין. בג"צ לא מוסמך לתת צווי בירור שיפוטיים לשני גופים:

○ בתי הדין הדתיים.

○ בתי משפט השלום, המחוזי והעליון.

צווים לבתי דין דתיים:

▪ בתי דין רבניים (יהודים).

▪ בתי דין שרעיים (ערבים)

▪ בתי דין נוצרים (קיימים 9 שונים).

▪ בתי דין הדרוזים.

לבתי דין אלה יש סמכות לדון בעיקר בענייני משפחה ונישואין. היתה התנגשות בין המערכת הדתית לבין המערכת החילונית. בתי הדין הדתיים שאפו להגדיל את סמכותם. נתנו לבג"צ סמכות לבדוק את סמכות בתי הדין הדתיים ולתת להם צווים.

ש: כיצד פונים לבג"צ?

ת: בצורה של עתירה שכותב האזרח ישירות לבג"צ.

מצד אחד יש לנו את העותר, אשר חייב לצרף כמשיבים לעתירה את כל מי שכנגדו הוא עותר, וכל מי שיכול להפגע מצידו.

עם השנים, היה על בג"צ עומס בלתי סביר. ולכן, בשנים האחרונות, מורידים דברים מבג"צ לדיון בבתי המשפט המחוזיים (בית משפט מחוזי בשבתו כבית משפט לעניינים מנהליים). בד"כ מפנים למחוזי עניינים של תכנון ובניה ומכרזים.

בית משפט העליון לערעורים אזרחיים ופליליים

סמכותו של בית המשפט העליון לדון בפסיקות של בתי הדין המחוזיים. בתי המשפט המחוזיים עוסקים בדיונים אזרחיים ותביעות שונות, תיקים פליליים כבדים, ערעורים על החלטות של ועדות שונות (שיפוטיות ומעין שיפוטיות), וכן נושאים מנהליים. בכל אלה הם דנים בתור ערכאה ראשונה. מעבר לכך, הם דנים בערעורים על בתי משפט שלום, כערכאה שניה.

על כל החלטה ופסק דין של המחוזי, בין אם זו ערכאה ראשונה או שניה, ניתן לערער בפני בית המשפט העליון.

ש : מה עם בעיות העומס על המחוזי ?

ת :

- ערעור בזכות - אם מדובר בפסק דין של המחוזי בתור ערכאה ראשונה – הערער לבית המשפט העליון יהיה בזכות, היינו, אתה זכאי לערער.
- ערעור ברשות - אם מדובר בתיק שהתחיל בשלום, וכבר היתה עליו זכות ערער לבית משפט מחוזי, כדי לערער פעם נוספת לבית משפט עליון, אתה צריך לבקש רשות לערער עליו לבית משפט העליון.

כל סמכויותיו של בית המשפט העליון בתחום זה, מופיעים בחוק בתי המשפט [נוסח משולב] תשמ"ד 1984, ועל פיו, בערעור לבית המשפט העליון, יושב הרכב של שלושה שופטים. ישנם מקרים בודדים שיושב בו שופט אחד. במידה ויש ערעור אזרחי או פלילי ויש לו חשיבות משפטית, יכול נשיא בית המשפט העליון או המשנה לו, להחליט לפני התחלת הדיון, כי הדיון יהיה לפני מספר גדול יותר של שופטים, אך תמיד ישמר עקרון האי-זוגיות.

קם הרכב של שלושה שופטים ודן בעניין מסוים ושם לב שזהו עניין בעל חשיבות מיוחדת. הם יכולים להפסיק את הדיון ולהחליט כי המשך הדיון יהיה בפני הרכב גדול יותר של שופטים. מי שקובע את הרכב השופטים/ים שידונו בעניין מסוים, זהו נשיא בית המשפט העליון, הוא גם זה שקובע מתי ידון כל תיק, קרי סדרי העדיפויות של בית המשפט.

ש : כיצד מנהלים דיון מרובה שופטים ?

ת : מישהו מן ההרכב יבחר להיות אב בית-דין (אב"ד). זה נקבע עפ"י היושבים ההרכב, אם נשיא בית המשפט יושב בדיון, הוא יבחר כאב"ד. אם המשנה לנשיא יושב בדיון, הוא יבחר. בהרכב אחר, ללא הנשיא והמשנה, אזי ישמש כאב"ד השופט הותיק יותר. תפקידו של אב בית הדין, לנהל את הדיון. סמכותו מנהלית, ומבחינה שיפוטית לכל השופטים אותן הסמכויות. על-מנת להפחית מנשיא בית המשפט העליון את העומס, מונה לו משנה אשר הנשיא יכול להאציל אליו סמכויות שונות. הוא בד"כ נבחר לפי ותק.

ערעורים שונים

- ערעור פלילי (ע"פ)
  - ערעור אזרחי (ע"א)
  - דיון נוסף (ד"נ)
- ישנה אפשרות לבקש בעניין שבית המשפט העליון פסק בו בהרכב של שלושה שופטים לפחות, לקיים דיון נוסף, בהרכב גדול יותר של שופטים. יכול להיות מצב בו בית המשפט העליון עצמו,

ההרכב שדן בתיק מסוים, יחליט בפסק דינו, שהוא מעביר זאת לדיון נוסף. יכול צד במשפט לבקש אחרי פסק הדין, דיון נוסף. בקשתו מועברת לנשיא בית המשפט, וזאת במספר תנאים:

- אם ההלכה שנקבעה בבית המשפט העליון, עומדת בסתירה להלכה אחרת שנקבעה בבית המשפט העליון.
- הלכה חשובה.
- קושי משפטי.

בדיון נוסף מקובל שישבו השופטים של הדיון הראשון, ושופטים נוספים.

משפטים חוזרים (מ"ח)

קיים אך ורק בתחום אחד, התחום הפלילי.

נשיא בית המשפט העליון, או שופט אחר בעליון, רשאי להורות שבית המשפט העליון או בית המשפט המחוזי, ידון פעם נוספת בתיק פלילי שהוכרע סופית. עושים זאת באחד מארבעה מקרים:

- בית המשפט פסק שהיו ראיות שקריות או מזויפות, ועליהם ביסס בית המשפט בזמנו את הכרעתו.
- אם נתגלו ראיות חדשות אשר יכולות לשנות את תוצאות המשפט.
- אדם אחר הורשע בינתיים בביצוע העבירה, ומסתבר כי הראשון שהורשע לא היה קשור כלל לעניין.
- אם התעורר חשש של ממש שבהרשעה הראשונה נגרם לנידון עיוות דין.

ניתן לבקש משפט חוזר, אך ורק אם רוצים לזכות את הנאשם. מי שיכול לבקש משפט חוזר זהו היועץ המשפטי לממשלה, בן זוגו של הנידון, צאצא של הנידון, וכדומה.

התקדים

צריך להבדיל בין שני דברים בפסק הדין של בית המשפט העליון, הרציו והאוביטר. הרציו הוא ההלכה שנפסקה ביחס לעובדות המקרה. לעומת האוביטר שאלו אמרות האגב. מה שמחייב את בתי המשפט המחוזי והשלום, זהו הרציו.

בית המשפט המחוזי

חוק בתי המשפט קובע כי לשר המשפטים הסמכות להקים בתי משפט מחוזיים עפ"י צווים שהוא מוציא. בקום המדינה היו שלושה בתי משפט מחוזיים, עם הזמן הוקמו עוד בתי משפט מחוזיים, כך שכיום ישנם חמישה.

בארץ שישה מחוזות שיפוט (ת"א, מרכז, ירושלים, דרום, חיפה ו-צפון). לכל בית משפט מחוזי ישנו נשיא האחראי על העניינים המנהליים בבית המשפט (הרכבי השופטים, מועד התיק, וכו'), לצידו סגן נשיא או כמה סגנים. בתי המשפט המחוזיים אינם שווים בגודלם מבחינת מספר השופטים (הגדול שבהם הוא בית המשפט המחוזי ת"א).

הרכב

בניגוד לעליון, בית המשפט המחוזי דן בד"כ בהרכב של שופט אחד, כאשר ישנם מצבים שבהם יושבים שלושה שופטים, וזאת בשלושה מקרים:

- פלילים - משפט בשל עבירה שעונשה מוות או מאסר של 10 שנים או יותר (תיקי פשע חמור). אך ישנם חריגים, ע"מ להקל בעומס על בית המשפט המחוזי, יכול לשבת שופט אחד (כגון עבירות סמים).
- ערעורים על פסקי דין של בתי משפט השלום (החלטה סופית) – יושב בערעור, בין אם הוא אזרחי הוא פלילי, הרכב של שלושה שופטים. למעט מקרים בהם בית משפט שלום נתן החלטת ביניים בתיק כלשהו, ואז הערעור הוא בפני שופט אחד במחוזי.
- כל עניין שנשיא בית המשפט המחוזי או סגנו הורה שידונו בו בהרכב של שלושה שופטים.

סמכויות

סמכותו של המחוזי, ניתן לאפיינה בתור סמכות שיורית (מלשון שארית), כלומר, כל מקום שלא נכנס העניין בגדר סמכותו של בית משפט השלום, ואותו עניין לא נקבע כסמכות ייחודית של בג"צ או בתי-דין למינהם, ידון בו בית המשפט המחוזי.

ערעורים שונים

פסק דין של בית המשפט המחוזי כערכאה ראשונה, יש עליו ערעור בזכות לבית המשפט העליון (תוך 45 ימים מיום פסק הדין של המחוזי, ישנה זכאות לערער עליו לעליון). פסק דין של בית המשפט המחוזי כשהוא עצמו ישב בתור בית משפט לערעורים על תיק מהשלום (ערכאה שניה), ניתן לערער עליו לבית המשפט העליון, אך ורק ברשות. את הרשות יכולים לתת שני גורמים:

- (נדיר ביותר): בית המשפט המחוזי בגוף פסק הדין שלו, נותן רשות ערעור לעליון.
- בית המשפט העליון.

כשבית המשפט המחוזי יושב לדון בתיק, ישנן החלטות ביניים שונות. אם אדם מעוניין לערער על החלטות אלה, ללא המתנה לפסק הדין הסופי. במקרה זה ניתן לפנות לעליון, אך לא בזכות, אלא ברשות.

בית משפט שלום

רוב העניינים האזרחיים והפליליים כיום, הם בסמכותו של בית המשפט השלום. גם כאן, שר המשפטים, בצווים שהוא מוציא, קובע את מקום מושבו של בית משפט שלום, ואת איזור השיפוט שלו. לכל בית משפט שלום באותו מחוז יש את אותה סמכות. לכל מחוז יש נשיא, הוא קובע את כל הכללים המנהליים. לצידו סגנים, המסיעים לו במילוי תפקידיו. הנשיא רשאי לנייד תיקים בתוך המחוז שלו.

סמכויות

- בתחום הפלילי – עבירות שעונשם הוא קנס בלבד או מאסר לתקופה מירבית של עד 7 שנים (יכולות להיות מספר עבירות, שיחד יהיו יותר מ-7 שנים).
- תביעות אזרחיות – כל תביעה כספית של עד מליון ש"ח ביום הגשת התביעה. תביעות מעבר לסכום זה, ידונו במחוזי.
- תביעות מקרקעין – לא משנה שווי הקרקע, אלא סוג התביעה. אם מדובר בתביעה שמתייחסת לחזקה במקרקעין, או שימוש בקרקע, או חלוקת הקרקע – התיק ידון בבית משפט השלום. אם מדובר בתביעות אחרות (בעיקר על בעלות) זה ידון במחוזי.
- תביעות שכנגד – ברגע בו מישהו הגיש תביעה לבית משפט בסמכות (למשל על 750,000 ש"ח לשלום), והצד השני הגיש תביעה שכנגד על 1.5 מליון). הסמכות הולכת למי שתבע ראשון.

הרכב

בבית משפט שלום הדיונים מתנהלים בפני שופט אחד. אין עניין של הרכבים בבית משפט זה. במקרים נדירים ביותר, לנשיא מחוז ישנה סמכות מיוחדת להורות שבתיק פלילי או אזרחי מסויים, ישב הרכב של שלושה שופטים.

ערעורים

בית משפט שלום, הוא אינו ערכאה ערעורית. הוא בית המשפט הראשון שדן בתיקים. אופן הערעורים כפי שנכתב לעיל (זכות, רשות וכו').

בית משפט שלום דן ברוב התיקים המוגשים כיום בארץ. עם השנים, הקימו בתי משפט, שלהם סמכות כמו בית משפט השלום, אך דנים בעניינים ספציפיים, והם שישה:

- בית משפט לעניינים מקומיים – בעבר פעלו בארץ בתי משפט עירוניים שהוסמכו לשפוט בעבירות על חוקי עזר של רשויות מקומיות. סמכותם היתה מצומצמת. בשנת 1983 החליפו את אותם בתי משפט עירוניים, בתי המשפט לעניינים מקומיים. בתי משפט אלה הוקמו באחת משתי דרכים:

- באותם ערים שיש בהם בית משפט שלום, הסמיך שר המשפטים (בצו, עפ"י חוק) את בית משפט השלום לשבת כבית משפט לעניינים מקומיים.

- בערים שאין בהם בית משפט שלום, עפ"י צו של שר המשפטים, מקימים בית משפט לעניינים מקומיים. בצו זה נקבע איזור השיפוט של אותו בית משפט.
- מעמדו של בית משפט זה הוא כשל בית משפט שלום, למעט עניין הסמכות. בית משפט זה אינו דן בתביעות אזרחיות, מהותו בית משפט זה – פלילי, קרי, דן בעבירות על ארבעה סוגי דברים:
  - עבירות לפי פקודת העיריות/מועצות מקומיות (פקודה לפיה נקבע כיצד ערייה פועלת וכו').
  - עבירות על חוק התכנון והבניה.
  - עבירות על חוקי עזר וצוים שהוצאו מכח חוקי העזר העירוניים.
  - עבירות על רשימה ארוכה של חוקים המצויים בתוספת השלישית לחוק בתי המשפט, והמאפיין את כולם הוא שאלו חוקים עם השלכות מוניציפליות, וחוקים הקשורים לבריאות.

בית משפט לתביעות קטנות

בדיונים בבית משפט זה, יושב שופט בית משפט שלום. שר המשפטים הסמיך את כל בתי משפט שלום בארץ, לדון בבתי משפט לתביעות קטנות. יחודו של בית משפט זה הוא בכך שההליך בו הוא מהיר וזול. בית משפט זה אינו כפוף לסדרי הדין של שאר בתי המשפט בארץ. סכומי האגרות נמוכים מאד בבית משפט זה.

בית משפט זה מוסמך לדון בתביעות אזרחיות, שהגיש אדם – ולא תאגיד. התביעה יכול להיות אחת משתיים:

- תביעה לתשלום סכום כסף שאינו עולה על 16,500 ש"ח.
- תביעות של הגנת הצרכן (תביעות צרכניות), כגון, הוצאת צו להחלפת מוצר או לתיקונו או לביטול עסקה צרכנית, כאשר שווי המצרף/תיקון אינו עולה על סכום של 16,500 ש"ח.

תנאי נוסף לסמכות בית המשפט, היא שאדם התובע בו, הגיש עד 5 תביעות באותה שנה. אין חובה לתבוע בבית משפט לתביעות קטנות, ניתן להגיש אותה בבית משפט רגיל.

בית משפט זה, אינו כפוף לדיני הראיות.

החוק קובע כי בבית משפט לתביעות קטנות, אין אפשרות להיות מיוצג ע"י עורך-דין, אלא, אם ביקשת רשות מבית המשפט בעניין זה. זהו בית המשפט היחיד שאין עליו זכות ערעור. כדי לערער על פסק דינו, חייבים לבקש רשות מבית משפט מחוזי.

בית משפט לנוער

בית המשפט היחיד אשר יכול לתפקד בשתי רמות:

- בית משפט השלום לנוער
- בית משפט המחוזי לנוער

חוק הנוער (שפיטה, ענישה ודרכי טיפול), תשל"א 1971- קובע כי "קטין שמואשם בביצוע עבירה, ידון משפטו ואף הערעור על פסק הדין שניתן במשפטו, בפני בית משפט לנוער".

הסיבה לכך שעניינים אלו אינם נידונים בבית משפט השלום, היא כי הטיפול בנוער שונה מהטיפול בעבריינים מבוגרים. ישנו נסיון "להציל" את אותו נידון מעולם העבריינות. הענישה אינה רגילה, אלא מיוחדת (מתקני נוער, משפחות אומנות), השופט צריך להיות מומחה לתחום.

הדיונים בבית המשפט לנוער, מתקיימים בדלתיים סגורות.

בית משפט זה, במהותו, מתעסק בפלילים. אך יש לו סמכות נוספת והיא עפ"י חוק הנוער (טיפול והשגחה), תש"כ 1960- אשר מתעסק בנוער אשר אינו עבריין אלא שרוי בבעיות ("קטין נזקק"). רשאים העובדים הסוציאליים, באותה רשות מקומית, להגיש בקשות שונות לגבי אותו קטין, ובית המשפט לנוער מקיים דיון בעניין הבקשות.

בית משפט לתעבורה

עוסקים יותר ויותר בעבירות תעבורה חמורות. ערעור על פסק-דין הניתן בבית משפט זה, הולך לבית המשפט המחוזי. בית המשפט לתעבורה, מוסמך לדון בשש סוגי עבירות:

עבירות תעבורה טהורות – עבירות על פקודת ו-תקנות התעבורה.
עבירות ביטוח שנוגעות לנהיגת רכב (פקודת הביטוח לרכב מנועי [נוסח חדש]).
עבירות על חוק הפיקוח על מצרכים ושירותים הנוגעים לענייני רכב. לדוגמא, נהג מונית המפקיע מחירים, או מוסך שעושה כדבר זה.
עבירות של שימוש ברכב ללא רשות (שבל"ר).
עבירות הקשורות בחוק למניעת מפגעים תשכ"א 1961-, כגון פגיעה באיכות הסביבה.
עבירות של גרימת מוות ברשלנות בנהיגה (תאונות קטלניות) – זוהי עבירה פלילית רגילה.

בית דין לשכירות

דן בנושאים של דיירים מוגנים (אנשים אשר שילמו בעבר דמי מפתח, ומשלמים שכר-דירה בסכומים נמוכים מאד) ותשלום/גובה דמי השכירות שלהם, וכן חיובים ההדדיים בין הדייר לבעל-הבית. אינו מטפל בשכירויות חופשיות.

בית משפט לענייני משפחה

קיים בארץ כ-5 שנים, הוקם עפ"י חוק בית המשפט לענייני משפחה, התשנ"א 1995-. יכול להתמנות כשופט בבית משפט זה, רק מישהו בעל ידע ונסיון מקצועי בנושא זה. לבית משפט זה, ישנה סמכות ייחודית בכל ענייני המעמד האישי במשפחה.

תביעה של אדם כנגד בן משפחתו, ועילת התביעה היא סכסוך בתוך המשפחה – נדונה בבית המשפט לענייני משפחה. בבית משפט זה מאחדים את כל הסכסוכים/תביעות בין בני משפחה,

לתיק אחד, כך שישנו שופט אחד אשר דן בכל הסכסוך של בני זוג, ורואה את כל ההיבטים בנושא שלהם. בבית משפט זה אין הגבלה לגבי סכומים או סוגי תביעות.

בית משפט זה אינו יכול להתעסק בסמכויות אשר נמסרו באופן יחודי לבית-דין דתי. לדוגמא, כאשר זוג יהודי רוצה להתגרש, בית המשפט לענייני משפחה יכול לדון בכל האספקטים הכלכליים וכו' אשר בגירושין, אך הוא אינו יכול לגזור סמכויות (קרי, מעשה הגירושין) מבית-הדין הרבני. בשורה התחתונה, כל עוד בית-הדין לא קנה סמכות זו או אחרת, בית משפט לענייני משפחה ידון בו. הערעור על פסק דין של בית משפט זה, הוא למחוזי. הדיונים מתנהלים בדלתיים סגורות. בעל סדרי דין מיוחדים, וגם כן, אינו כפוף ברוב המקרים לדיני הראיות.

מערכת בתי הדין בישראל

מערכת בתי הדין היא מחוץ למערכת המשפט הרגילה בישראל. לכל בית דין קיים במערכת, קבע המחוקק, סמכות ספציפית לדון בעניין מסויים אחד. לרוב, הסמכות הנ"ל היא יחודית.

מערכת בתי הדין בנויה רק משתי ערכאות:

- בית דין איזורי/מחוזי – בית הדין הרגיל.
- בית דין ארצי – הערכאה הגבוהה יותר, אשר מערערים אליה.

שלושת המערכות הגדולות של בתי-הדין:

- בתי הדין לעבודה – בחצי הראשון להקמת המדינה, תביעות בענייני עבודה הוגשו לשלום, כתוצאה מעומס, וחוסר התמקצעות של השופטים, הוקמו בתי הדין לעבודה, עפ"י חוק בית הדין לעבודה, התשכ"ט 1969. בבית דין זה, שתי ערכאות:
  - חמישה בתי דין אזוריים לעבודה, היושבים באותם איזורים בהם קיים בית משפט מחוזי, הם דנים בענייני עבודה באזור השיפוט הרלוונטי.
  - בית הדין הארצי לעבודה (ירושלים) אשר דן בערעורים על פסקי הדין של בתי הדין האזוריים.
- בית דין איזורי לעבודה - בנוי מהרכב של שופט ושני נציגי ציבור (נציג ארגוני העובדים, נציג ארגוני המעבידים). השופט מנהל את הדיון, אך בנתינת פסק הדין שלושתם שווים. סמכותו ייחודית בלדון בכל הסכסוכים (האזרחיים) הנ"ל:
  - עובד-מעביד שעילת הסכסוך היא ביחסי עובד-מעביד.
  - בנוסף, הוא דן בכל התביעות שבין מעביד לארגוני העובדים.
  - תביעות ערעורים כנגד המוסד לביטוח לאומי.

בנוסף, יש לבית דין זה סמכות מקבילה לבתי משפט רגילים, בדיון על עבירות פליליות על חוקי העבודה. ישנה הנחיה של היועץ המשפטי לממשלה לפיה יגישו את המשפטים הפליליים האלה לבית הדין לעבודה. במקרים פליליים יושב רק שופט, ללא נציגי ציבור.

▪ בית הדין הארצי לעבודה – שומע ערעורים על בתי הדין האזוריים. בהרכבו יושבים שלושה שופטים ונציגי הציבור. וגם כאן, כאשר הדין הוא העניין פלילי, ישבו בהרכב רק השופטים.

במקרים מסויימים, התיקים מגיעים ישירות לבית הדין הארצי לעבודה. מדובר במקרים שיש להם השפעה כללית/ארצית, כגון, סכסוכים בין ארגוני העובדים לארגוני המעבידים. במקרים אלה ישבו בהרכב שלושה שופטים, שני נציגי עובדים ושני נציגי מעבידים. בית הדין הארצי לעבודה, הוא הערכאה האחרונה בדיני העבודה. אך בעבירות פליליות בלבד, ניתן לבקש בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון. בבית הדין לעבודה ישנה מקבילה לתביעות קטנות הנקראת דיון מהיר, אשר מוגבלת לסכום מסויים.

▪ בתי הדין הדתיים – בתקופת המנדט כבר הבינו את הבעיות בשטחי ארץ ישראל בנושא דת ומדינה. נקבע בדבר המלך ומועצתו כי בענייני המעמד האישי (גירושין, נישואים, מזונות, אבהות וכו') ידונו בתי הדין הדתיים של העדות הדתיות.

כשקמה מדינת ישראל, נשמר מעמד של בתי דין אלו. אולם, עם השנים הופחתה הסמכות שלהם לטובת המערכת האזרחית הרגילה. וגם בדברים שלא נלקחו מהם, הם נכפפו לחוק ישראלי מדינתי. נוצרו קונפליקטים בין מערכת בתי הדין למערכת האזרחית, הן במישור הסמכות (מי ידון?) והן במישור החוקי (על עפ"י איזה חוק ידונו בו?). נוצר מרוץ סמכויות (כל צד פנה למי שטוב לו).

הדברים כיום הוסדרו פחות או יותר. כיום מערכת בתי הדין הדתיים בנויים ככל מערכת, הכוללים בתי דין אזוריים, ומעליהם יושב בית הדין הדתי הארצי.

▪ בתי הדין הצבאיים – פועלים מכח חוק השיפוט הצבאי, והינו מוסמך לשפוט חיילים (סדיר, מילואים וקבע) על עבירות הקשורות בצה"ל:

○ עבירות צבאיות טהורות, לדוגמא עריקות. בנושא זה יש לבית הדין סמכות יחודית.

○ עבירות פליליות רגילות (כגון, שימוש בסמים). בנושא זה יש להם סמכות מקבילה לבתי המשפט הרגילים.

מורכב גם כן משתי ערכאות:

- בתי דין צבאיים מחוזיים – הדיון נערך בד"כ ע"י שופט ושני קציני צבא לצידו.
- בית דין צבאי לערעורים – הערכאה אליה מערערים. ההרכב בנוי משלושה שופטים בלבד. ניתן להגיש בקשת רשות ערעור לבית המשפט העליון.

קבצי הפסיקה הישראלית

בית המשפט העליון

- פד"י – מבחר פסקי דין של ביהמ"ש העליון. מחולק עפ"י שנותיה של מדינת ישראל, ותת חלוקה לחמישה כרכים.
- פסקים עליון (פ"ע)

בית המשפט המחוזי ושלום

- פס"ם/פ"מ – מבחר פסקי דין של ביהמ"ש המחוזי. מסודר עפ"י שנים לפי השנה העברית, ותת חלוקה לחמישה כרכים. ארבעת הכרכים הראשונים בסדרה נתונה הם פסקי דין של המחוזי, והכרך האחרון מוקדש בחלקו לפסקי דין נבחרים ביותר של ביהמ"ש השלום.

בתי הדין

- פד"צ – פסקי דין צבאיים.
- פד"ר – פסקי דין רבניים.
- פד"ע – פסקי דין של בתי הדין הארצי לעבודה.

עפ"י נושאים

- פד"א – פסקי דין אזרחיים בעניין מיסוי/פיסקאלי, מפורסם ע"י מס-הכנסה.
- פד"מ – פסקי דין משמעתיים, של לשכת עורכי הדין.

מבוא למשפט אנגלי

ההבדל העיקרי בין השיטה באנגליה לבין השיטה בארה"ב הוא בקיומה או העדרה של חוקה כתובה. בארה"ב ישנה חוקה לעומת אנגליה (שישראל הלכה בעקבותיה), בה אין חוקה כתובה. כלומר, אין מסמך אחד שמרכז את כל החוקים הבסיסיים. בישראל ובאנגליה זה אוסף של עקרונות בעלי אופי חוקתי.

היתרונות העיקריים של חוקה כתובה, הם יציבות ובטחון, כלומר, ישנו מסמך ברור ובהיר שמאד קשה לשנותו. ישנם גם יתרונות בכך שאין חוקה כתובה:

- גמישות – המצאות חוקה, "מאבנת" דברים, ולעיתים רוצים להגמיש דברים, והעדרה של חוקה מאפשר זאת בקלות יחסית.
- שינוי – בארה"ב לדוגמא, אין לקונגרס יכולת להכניס בחוקה תיקונים, ובאנגליה, הפרלמנט יכול לבצע שינויים בקלות יחסית.

הרשויות באנגליה

סקירה הסטורית

ב-1066 אנגליה נכבשה ע"י וויליאם הכובש ומאותה שנה והילך היא נשלטת ע"י מלכים. השיטה באנגליה היתה שיטה פאודלית:

- המלך ומעצתו
- לורדים פאודלים
- איכרים

המלך ומעצתו היו את כל הרשויות. היה ריכוז סמכויות שלטון, חקיקה ושפיטה בידי גוף אחד. כשמסעות הצלב יצאו לדרך, המלך נזקק לכסף. הוא רצה שיהיו תשלומי מיסים מהדרגות תחתיו. הלורדים דרשו זכויות ע"מ שיגבו כסף מן האיכרים תחתם. המלך ג'ון השני נתן את המגנה כרטא, שנתנה זכויות ללורדים הפאודליים. המלך לפתע לא היווה גורם אבסולוטי. כשהאיכרים, הגורם המרכזי ממנו נגבה הכסף, ביקש אף הוא זכויות, נוצר הפרלמנט האנגלי.

תמונת המצב נראית כך:

- המלך
- בית הלורדים (House of Lords)
- בית הנבחרים (House of Commons)

במאה ה-16 מתחוללת באנגליה מלחמת אזרחים. המלך צ'ארלס השני הובס, ואנגליה הופכת לרפובליקה. לימים, המלך חזר לשלוט באנגליה, אך בית הנבחרים מאז נשאר כגוף המחוקק הראשי, הגוף החזק ביותר. באנגליה מתחילה להיות הפרדת רשויות:

- בית הנבחרים – הגוף העקרי החקיקתי
- קבינט/ממשלה – הגוף המבצע. מורכב מכמה עשרות שרים.

במאה ה-18-19- מתחילה המהפכה התעשייתית. האזרחים הפשוטים החלו להיות מודעים יותר לזכויותיהם. ישנה אף מודעות פוליטית, כל האזרחים קיבלו זכות הצבעה. מלכת אנגליה, ממוצא גרמני, היתה מנותקת מן העם ונבחריו, והתערבותה בשלטון פחתה – כוחו של בית הנבחרים עלה. אנגליה כיום היא מונרכיה חוקתית – מצד אחד ישנו מלך ומצד שני ישנו אופי חוקתי במדינה. דהיינו, המלך מולך, אך לא שולט.

הרשות המחוקקת – בית הלורדים

קיימות ארבע קבוצות של לורדים :

- לורדים רוחניים/דתיים – מורכב מ-26 לורדים, שהם ראשי הכנסייה האנגליקנית. מתוכם שני ארכיבישופים, שלוש בישופים ו-21 בישופים אחרים שנבחרים.
- לורדים שתפקידם עבר בירושה – הירושה עוברת מאב-לבן, אנשים שקיבלו תואר אצולה, ומורשים את התפקיד שלהם לצאצאיהם.
- הלורדים המשפטנים/שופטים – מורכב מ-9 לורדים שהם משפטנים דגולים. הם ראשי הרשות השופטת באנגליה. בראשם יושב Lord Chancellor שהוא ראש הרשות השופטת באנגליה (מקביל לנשיא בית המשפט העליון בישראל).
- לורדים שהתמנו לתקופת חיים מן המלכה - הם אינם יכולים להעביר את תפקידיהם בירושה.

בבית הלורדים ישנם 650 אנשים, אשר נבחרים בבחירות חשאיות בקלפי. הבחירות הן מחוזיות, קרי, כל מחוז באנגליה בוחר את נציגו לבית הנבחרים. בכל מחוז בד"כ מתמודדים שלושה נציגים מהמפלגות השונות (Liberal, Conservative & Labor). המפלגה אשר זוכה במספר הקולות הגבוה ביותר, המלכה תזמין את ראש המפלגה ותבקש ממנו לנסות להקים ממשלה.

כל חברי הממשלה באנגליה, חייבים להיות חברים או בבית הלורדים או בבית הנבחרים (שלא כמו החוק הנורבגי). הסיבה לכך היא עקרון האחרייות המיניסטרילי, כלומר שהשר חייב להיות אחראי כלפי הפרלמנט.

כל אזרח בריטי מגיל 21, יכול להבחר לבית הנבחרים, למעט שישה גורמים :

- חברי בית הלורדים.
- כהני דת (למעט אלו שישנם בבית הנבחרים)
- אנשי צבא בפועל.
- עבריינים שהורשעו בדין פלילי ונידונו לשנת מאסר או יותר.
- שופטים.
- עובדי מדינה.

ההגבלות האלו ניתנו מכיון שאנגליה משתדלת לעבוד עפ"י תורתו של מונטסקייה, הדוגלת בהפרדת רשויות (Seperation of Powers).

הרשות השופטת

מערכת בתי המשפט

1. בית הלורדים - זוהי הערכאה הגבוה ביותר. בית הלורדים משחק בשני תפקידים, מצד אחד הוא חלק מן הרשות המחוקקת, ומצד שני הוא חלק מן הרשות השופטת.

ב-1875 נעשתה רפורמה במערכת בתי המשפט באנגליה. לבית הלורדים מונו 9 לורדים משפטנים (Law Lords), והם התעסקו בשפיטה בלבד, ללא התעסקות בצד החקיקתי של בית הלורדים. ומצד שני, כל שאר בית הלורדים, אינם מתעסקים בנושאי שפיטה, אלא חקיקה בלבד.

- לערכאה זו אין חובה לשמוע ערעורים, אלא היא בוחרת אותם (ערעורים ברשות).
- לא כל 9 הלורדים יושבים יחד. בד"כ יושבים בין שלושה לחמישה לורדים בערעור.
- פסיקות בית הלורדים, מחייבות את כל בתי המשפט שמתחתיו, אינו מחוייב לפסיקות קודמות שלו (בעבר כן היה).

2. Court of Appeal – בית המשפט לערעורים. מורכב משתי מחלקות:

Civil Division – מחלקה אזרחית. בראשה עומד Master of the Rolls (CMR). בדיון בד"כ יושבים שלושה שופטים. הם אינם שומעים עדויות, אלא בודקים את פסק הדין של הערכאות הנמוכות יותר.

- מחייב את כל בתי המשפט שמתחתיו.
- מחוייבת לפסיקות של בית הלורדים, ולפסיקות קודמות, למעט שלושה מקרים:
- הפסיקה הקודמת היתה בניגוד לפסיקה של בית הלורדים.
- הפסיקה ניתנה בניגוד לחוק.
- כאשר יש שתי פסיקות קודמות סותרות של הערכאה הנוכחית.

Criminal Division – מחלקה פלילית. בראשה יושב Lord Chief Justice (LCJ).

1. מחייבת את כל בתי המשפט הפליליים שתחתיה.
2. אינה מחוייבת לפסיקותיה הקודמות.
3. מחוייבת לפסיקות של המחלקה האזרחית ובית הלורדים.

4. בתי משפט רגילים

High Court of Justice – עוסק בתחום האזרחי. נחלק לשלוש מחלקות:

- Queen's Bench Division – המחלקה האזרחית העקרית באנגליה. רוב התיקים נדונים בה.
- Chancery Division – דיני היושר.
- Family Division – עוסקת בסכסוכים במשפחה.

מחוייבים לפסיקות של בית הלורדים ובית המשפט לערעורים.
מחייבים את בתי המשפט הנמוכים מהם.
הפסיקות שלהם אינם מחייבות אותם, אלא רק מנחות אותם.

Crown Court – עוסק בתחום הפלילי. כל התיקים הפליליים העקריים נדונים כאן.

4. ערכאות נמוכות ביותר

County Court – התחום האזרחי.

Magistrate Court – התחום הפלילי.

- מחוייבים ע"י כל מי שמעליהם.
- אינם מחוייבים מהפסיקות שלהם עצמם.

הסמכויות של בתי משפט אלה מאד נמוכות. בצד האזרחי, התביעות הן על סמכומים פעוטים, ובצד הפלילי הסמכות היא עד שישה חודשי מאסר וקנסות. בבתי משפט אלה יושבים נבחרים הקהל ודנים בתיקים פעוטים. כשיושבים נבחרים קהל בהרכב השופט, הם צריכים להיות בין 2 ל7. אך ברגע שבהרכב יושב משפטן, מספיק אחד.

ערעורים

התחום האזרחי - מה-County Court וה-High Court of Justice מערערים ישירות ל-Court of Appeal.

התחום הפלילי – עובדים לפי סדר ההרכיות.

Leap Frogging (פרוצדורת הקפיצה)

לפעמים ב-High Court of Justice, ישנה כמות גדולה של תיקים רציניים, סוגיות בעיתיות למינהן אשר יגיעו בסופו של דבר ל-Court of Appeal, מדובר בתיקים בעלי חשיבות ציבורית וכו'. לכן, במקרים כאלו, השופט יכול להחליט כי הערעור על תיק שכזה ישמע ישירות בבית הלורדים. כך נחסך זמן יקר מה-Court of Appeal.

חבר המושבעים

חבר מושבעים יושב בתיקים פליליים בלבד שנידונים ב-Crown Court.

כל אדם מגיל 18 עד 70, יכול לשמש כמושבע.

ישנם חמישה גורמים הפסולים לשמש כמושבעים:

חברי המערכת המשפטית (לרבות עורכי-דין).

אנשי משטרה.

אנשי כנסיה.

חולי נפש.

עבריינים.

חברי פרלמנט ו-רופאים (אינם פסולים, אך יכולים שלא להופיע).

בעבר, דבר המושבעים היה צריך להנתן פה אחד, ואז היה מתקיים משפט חדש עם מושבעים חדשים.

כיום, פסק הדין מוחלט עפ"י רוב של 10 מתוך 12. כשאין רוב, מתקיים משפט חדש.

טיעונים בעד ונגד חבר המושבעים:

טיעונים בעד:

- משקף את דעת החברה
- גילוי של עובדות זה עניין של שכל ישר, אשר לא דורש הכשרה חוקית או משפטית.
- ריבוי דעות
- מחקרים מצביעים על כך שהמושבעים אוהדים פחות את המשטרה מאשר שופטים, הם מעמידים עצמם במקומו של הנאשם.

טיעונים נגד:

- עבירות נעשות מתוככמות יותר, ואם אינך מקצוען בתחום ונבחר בצורה אקראית, זה יקשה על המושבע להכריע.
- חבר המושבעים לרוב, הוא כמו עדר, אשר מונהג ע"י פרט אחד. העובדה שהם שנים-עשר, אין בה יתרון.
- רטוריקה – תמיד ישנו עו"ד בעל כושר נאום טוב, וישנו חשש שהמושבעים יכולים להיות מושפעים מכך, ולא דוקא מהעובדות גרידא.
- עלות – בנוסף לעלויות של שופט שמנהל את המשפט, צריך לשלם לעוד שנים-עשר אנשים. העלויות עצומות.

עריכת דין באנגליה

מקצוע עריכת הדין באנגליה מפוצל לשניים :

▪ Barrister – עו"ד הטוען בבית המשפט – מופיעים במשפטים ונותנים חוות-דעת (מה יהיה במשפט). אינם מורשים לעבוד בשותפויות. אינם בקשר עם ה-Solicitor, ולצורך זה יש להם פקיד-עוזר ששומר על קשר זה. אינם מתקרבים ללקוחות. הלקוח פונה ל-Solicitor, והוא מפנה אותו ל-Barrister. שכר-הטרחה נגבה מהלקוח ע"י ה-Solicitor, והפקיד מתאם ומקשר ביניהם.

ישנם שני מעמדות בתחום ה-Barrister : Barrister רגיל ; Queen Concil (QC) – המעמד הבכיר של ה-Barrister-ים באנגליה. מקבלים בד"כ תיקים רציניים.

▪ Solicitor – עו"ד משרדי – אחראים על הקשר עם הלקוח (שכר טרחה וכו'). אינם מופיעים בבית-משפט, למעט בתי המשפט הנמוכים באנגליה. יכולים לעבוד בשותפויות.

בעבר, אדם שרצה לעלות תביעה, היה צריך אדם נוסף שיעשה עבורו את עבודת הניירת. היחידים אשר היו משכילים דין, היו אנשי כנסיה או אצילים. לאותו אדם קראו Attorney. בשלב הדיון המשפטי, היה צורך שוב באדם נוסף אשר יציג את הטענות במשפט (שהיו מתנהלים בלטינית וצרפתית). לאדם אשר היה טוען בפני ביהמ"ש היו קוראים Pleader. וכך עפ"י מסורת זו התפצל מקצוע עריכת-הדין באנגליה. כיום, שני התפקידים לומדים בפקולטות למשפטים, בשלב הסטאג' הם מתחילים ללמוד את המקצוע הייחודי שלהם.

יתרונות וחסרונות בתחום עריכת-הדין המפוצל

חסרונות :

בעיה כלכלית – ישנן הוצאות כפולות, גם לתפקידן זה וגם לתפקידן השני.

יתרונות :

ה-Barrister-ים מקצוענים, כי הם מקדישים חייהם אך ורק להופעות בבית-משפט. אין הזדהות רגשית עם הלקוח, מכיוון שה-Barrister ממעט להפגש עימו. הטיפול בתיק הופך למקצועני נטו.

Common Law & Equity

Common Law – המשפט המקובל

Equity – דיני היושר

המשפט המקובל באנגליה התפתח מהתקדימים, ומתוך כך התפתחו עקרונות המשפט. אירופה, לעומת זאת, עובדת בשיטה אחרת.

בעוד שבאירופה השיטה היא שיטה של קודים, ומתוכם הכל נגזר (שיטה דדוקטיבית – הסקת מסקנה מן הכלל אל הפרט, שופט אינו מחוייב לפסיקה ספציפית), אנגליה עובדת בשיטה אינדוקטיבית (הסקת מסקנה מן הפרט אל הכלל, השופט צריך לדעת רק עקרונות כלליים, הוא אינו עוקב אחר קוד מרכזי, הוא צריך לעיין בפסיקה קודמת בנושאים דומים, וממקרים ספציפיים אלו, הוא צריך להסיק את העקרונות שצריך ליישם).

וכך עם השנים התפתחו עקרונות המשפט המקובל באנגליה, רעיון של פסיקה על פסיקה אשר עם הזמן חלקם הפכו לחוקים.

המשפט המקובל, עם הזמן, "התאבן". מתוקף נוקשותו, לא היה ניתן לפסוק "לפנים משורת הדין". היו מקרים אשר נעשה בהם עוול כתוצאה מכך. לצורך כך פתחו את ה-Chancery, אשר שפטו לפי עקרונות גמישים יותר, דיני היושר.

עם הזמן, התפתחה יריבות בין שתי המערכות – בתי המשפט הרגילים וה-Chancery, כל אחד שחושב שלא נעשה לו בצדק, רץ ישירות ל-Chancery ע"מ לנסות ולתקן את העניין.

כיום, אוחדו שני בתי המשפט תחת קורת גג אחת. ניתן לטעון באותו בית-משפט או עפ"י דיני המשפט המקובל, או עפ"י דיני היושר. בזמן שבעבר, לא היו כללים ממשיים לגבי דיני היושר, כיום הכל מוסדר.

דיני היושר תרמו לאנגליה שלושה דברים עקריים:

- יצרו זכויות חדשות, שדיני המשפט המקובל לא הכירו בהם. לדוגמא, משכנתא – המשפט המקובל לא הכיר במונח כלל. דוגמאות נוספות: נאמנות ואפוטרופסות.
- תוספות של סעדים ל-Common Law – לדוגמא, ה-CL לא הכירו בנושא של אכיפת חוזה, אלא רק בפיצויים. לעומת זאת, דיני היושר כן הכירו באכיפה.
- הליכי הפרוצדורה – כל הנושא של גילוי מסמכים, תשובות לשאלונים, עיון במסמכים וכו'. היינו, כל צד במשפט צריך לתת לצד השני לעיין במסמכים שיש לו.

חקיקה באנגליה

הצעת חוק ממשלתית או פרטית, כמו במדינת ישראל, עולה לקריאה ראשונה, לאחר מכן הצעת החוק עוברת לוועדה מיוחדת. לאחר מכן, ההצעה חוזרת לקריאה שניה (דיון בכל סעיף), וקריאה שלישית.

באנגליה, לאחר שההצעה עברה בבית הנבחרים, היא עוברת את אותו תהליך מחדש, בבית הלורדים.

במידה שישנה מחלוקת בין שתי הבתים, הם עושים ועדה משותפת, כדי להחליט על נוסח החוק.

בסופו של דבר, החוק מוגש למלכה, כדי לקבל "הסכמה מלכותית". לאחר מכן החוק מפורסם – והופך למחייב.

לכאורה, ישנה בעיה: בית הלורדים, במקרים שאינו מסכים לחוק זה או אחר, יכול לתקוע אותו למשך שנים. ב-1911 נקבע כי בית הלורדים יכול להשעות חוק למשך 12 חודשים בלבד, ולאחר מכן ניתן לעקוף את בית הלורדים והחוק יכול להגיע למלכה לחתימה. בית הלורדים יכול לעצור לגמרי חקיקה של הפרלמנט, רק אם היא נוגעת לזכויות בית-הנבחרים.

מבוא למשפט אמריקאי

חוקת ארה"ב

הכלי הבסיסי של הממשל האמריקאי. מהווה את חוק-העל בארה"ב. במשך יותר מ-200 שנה, התווה את התפתחות מוסדות הממשל והיציבות הפוליטית, הקדמה החברתית והצמחיה הכלכלית.

החוקה האמריקאית, היא החוקה הכתובה העתיקה ביותר בעולם. כל שאר החוקות, עברו כבר מן העולם. עקרונותיה משמשים דוגמא להרבה חוקות אחרות בעולם החדש.

הסטוריה

13 המושבות הבריטיות במושבות בחוף המזרחי הכריזו על עצמאות ב-1796. שנה קודם לכן פרצה מלחמה ביניהם לבין בריטניה. מלחמת השחרור נמשכה עד 1781. עוד בעיצומה של המלחמה, נסחו 13 המושבות הקרויות כיום ארה"ב של אמריקה, הסכם המאחדם לכלל אומה אחת. להסכם זה קראו "תקנון הקונפדרציה".

התקנון התגלה כגרוע. על-פיו, כל העניינים המהותיים (כגון בטחון ומדיניות כספים) הוענקו כמעט כל הכוחות לבתי המחוקקים של המדינות. הממשל הפדרלי היה חלש מאד, ובקושי הוענקו לו סמכויות. מצב זה יצר תהו-ובהו.

לאור העניין, הוחלט לקרוא לכל המדינות לשלוח את נציגיהן לפילדלפיה (1787), וזאת ע"מ להכניס תיקונים לתקנון הקונפדרציה. בועידה זו השתתפו 55 מנהיגיה של ארה"ב דאז (The Godfathers). במקום לבצע תיקונים לתקנון הקונפדרציה, החליטו הנ"ל לחבר מסמך חדש, אשר נתן סמכויות רבות לממשל הפדרלי. למסמך חדש זה קראו "חוקת ארצות הברית". כתיבת החוקה ארכה שנה וחצי עד לאישורה בכל המדינות ב-4 במרץ 1789. תוקפה של החוקה החל ב-1790.

למרות השינויים הרבים אשר הוכנסו בחוקה, נותרו עקרונותיה הבסיסיים של החוקה אז כמו היום.

עקרונות החוקה

"מערכת של בלמים ואיזונים" (Checks & Balances) – ישנן שלוש רשויות שלטון בארה"ב, הנפרדות ומובחנות זו מזו. אך הסמכות המוענקת לכל אחת מהן, מאוזנת בקפידה, בידי סמכויות שתי האחרות. כל רשות משמשת כפקח ובלם על חריגה מן הסמכות של האחרת.

- החוקה היא מעל כל החוקים בארה"ב.
- כל בני-האדם נולדו שווים בפני החוק, וזכאים להגנתו באופן שווה.

▪ בגבולות החוקה חייבת כל מדינה להכיר בחוקי המדינה האחרת ולכבדם. ממשלות המדינות חייבות להיות דמוקרטיות ורפובליקניות במתכונתן (קרי, הסמכות האחרונה נמצאת בידי העם). העם יכול לשנות את צורת השלטון רק לפי האפשרויות העומדות בפניו בחוקה.

מחברי החוקה כבר היו ערים לכך שאולי יהיה צורך בעתיד, להכניס בה שינויים. מצד שני, הם היו מודעים לכך שתהליך הכנסת השינויים אינו אמור להיות קל או נוח, אחרת אלמנט היציבות לא יתקיים. ישנן שתי אפשרויות לשינוי החוקה

- יוזם השינוי צריך להיות הקונגרס, ברוב של 2/3 בשני הבתים.
- יוזם השינוי הוא בתי המחוקקים של 2/3 מהמדינות, והם פונים לקונגרס בבקשה לשנות את החוקה.

התיקון צריך לזכות בהסכמתם של 3/4 - מהמדינות (38 מדינות).

החוקה תוקנה מאז שנת 1789 כבר 26 פעמים. עשרת התיקונים הראשונים היו מיד עם צאת החוקה לפועל. התיקונים אינם בחוקה עצמה, אלא במסמך הנלווה אליה (Amendments) – מסמך זה נקרא "כתב הזכויות" (Bill of Rights). התיקונים להלן:

- הזכות לחירות הפולחן הדתי (חופש הדת).
- חופש הדיבור והעיתונות (חופש הביטוי).
- הזכות להתכנס.
- הזכות להפגין.
- זכותו של האזרח לשאת נשק (זכות ההתגוננות העצמית)
- זכות הקניין – קובע שאסור לממשלה להכנס לשטחים פרטיים ללא הסכמת הבעלים.
- הגנת האזרח מפני עריכת חיפוש או מעצר או תפיסת רכוש בלתי סבירים.
- אין לכפות על נאשם להעיד כנגד עצמו (הזכות כנגד הפללה עצמית / זכות השתיקה).
- מאפשר לנאשם במשפט פלילי לבקש חבר מושבעים. זכות הייצוג ע"י עורך-דין. הנאשם יהיה נוכח במשפטו.
- רשימת זכויות הפרט ב-8 התיקונים הראשונים, אינה מתיימרת להיות רשימה מושלמת ומקיפה, וכי לבני-האדם ישנם זכויות נוספות שאינן מוזכרות במפורש בחוקה.
- סמכויות שלא הואצלו על הממשלה הפדרלית מחד, ולא נאסרו בחוקה על המדינות מאידך, שמורות למדינות או לעם. (קרי, כל מה שלא עבר לממשל הפדרלי – שייך למדינות ולעם).

הרשות המחוקקת בארה"ב

סעיף 1 בחוקה מאציל את כל סמכויות החקיקה של הממשל הפדרלי על הקונגרס המורכב בארה"ב משני בתים:

- סנאט
- בית הנבחרים

החוקה קובעת כי שני נציגים מכל מדינה ישבו בסנאט שהוא הבית הקטן מבין השניים. לעומת זאת, נקבעה נציגות בבית הנבחרים עפ"י האוכלוסיה וממדיה, ולפיכך אין התייחסות בחוקה להקיפה.

כיום, מורכב הסנאט, כאמור מ-100 סנאטורים (50 מדינות). בית הנבחרים גדל, וכיום יש בו 435 נציגים. יחד שני הבתים מהווים את הקונגרס של ארה"ב.

בתחילה, מי שבחר את חברי בית הנבחרים, היו העם עצמו. הסנאטורים נבחרו ע"י בתי המחוקקים של כל מדינה ומדינה. יצא שחברי בית הנבחרים, הם אלו שיצגו את העם עצמו ואילו חברי הסנאט יצגו את הממשלות של המדינות.

מחברי החוקה הניחו, שאם הצעת חוק תהיה צריכה לעבור אישור בשני גופים נפרדים, אחד שמיצג את ממשלות המדינות, ושני שמיצג את העם, תפחת עד למינימום הסכנה של העברת חוקים בדרך חפוזה או רשלנית בקונגרס. כל אחד משני הבתים יוכל לבקר ולבדוק את מעשיו את הבית האחר.

בתיקון 17 לחוקה (1913) נקבע כי גם הסנאט יבחר בבחירות ישירות.

כיום, למרות תיקון 17, יש צידוק לשני הבתים. ישנו מאבק בין המדינות הקטנות למדינות הגדולות בארה"ב (מבחינת גודל האוכלוסיה). המדינות הגדולות טוענות שמגיעה להן יותר כוח/משקל. מצד שני, המדינות הקטנות דורשות שיתחשבו בהן במלוא מובן המילה. הושגה פשרה בעניין:

- בסנאט לכל מדינה ייצוג זהה.
- בבית הנבחרים נקבע כי הייצוג יהיה עפ"י גודל האוכלוסיה.
- משך כהונתו של חבר בית הנבחרים הוא שנתיים.
- משך כהונתו של סנאטור הוא שש שנים, כאשר כל שנתיים עומדים לבחירה שליש מן הסנאטורים.
- החוקה דורשת מן הסנאטורים להיות בגיל של 30 לפחות, ואזרחי ארה"ב לפחות 9 שנים.
- חברי בית הנבחרים, עפ"י החוקה, יכולים להיות בני 25 לפחות, ואזרחי ארה"ב לפחות 7 שנים.

אלו ואלו חייבים להיות תושבי המדינות שהם רוצים לייצג בקונגרס.

- נשיא הסנאט – סגן נשיא ארה"ב. נטול זכות הצבעה, אלא במקרה שבו הקולות שקולים בהצבעה.
- "דובר הבית" - בית הנבחרים בוחר באופן עצמאי את יושב-ראשו.

הליך החקיקה בקונגרס

להליך החקיקה בקונגרס יש 12 שלבים.

- הצעת החוק (Bill) – מוגשת ע"י חבר הסנאט או חבר בית-הנבחרים. זאת ע"י הכנסתה ל"קופה" הנמצאת באולם בית הנבחרים. כל יום מרוקנים קופה זו, והצעת החוק מקבלת מספר סידורי, ומודפסת מיד ע"י בית-הדפוס הממשלתי ומחולקת לכל חבר בבית הנבחרים.
- העברתה של הצעת החוק ע"י המזכיר לועדה קבועה של בית-הנבחרים, בהתאם לנושא שלה, לקריאה ראשונה.
- לאחר דיונים פתוחים לציבור, מפרסמת הועדה (או ועדת משנה שלה) דו"ח ראשוני על הצעת החוק.
- ההצעה זוכה באישור מנהלי של ועדת-הנהלים של בית-הנבחרים שמסמך את כל חברי הקונגרס לעיין ולדון בה.
- העיון בבית-הנבחרים נעשה בשני שלבים:
  - דיון כללי.
  - קריאה שניה, לאחר הגשת הצעות תיקון.
- אישור ההצעה על תיקוניה ע"י בית-הנבחרים (מקביל בארץ לקריאה שלישית).
- מסירת ההצעה לסנאט, לדיון נוסף והצעות לתיקונים.
- במקרה של בעיות – עושים דיונים לגישור בין הנוסחים השונים של שני הבתים, וגיבוש נוסח אחיד.
- רישום ההצעה המוסכמת באופן פורמאלי על נייר מיוחד בחתימתו של דובר הבית ונשיא הסנאט.
- מסירת ההצעה לנשיא ארה"ב, לעיונו ולאישורו.
- אישור ההצעה או דחייתה ע"י הנשיא. אם הנשיא מאשר את הצעת החוק, הוא חותם עליה והופך אותה בכך לחוק (Statue). אם הוא מתנגד הוא אינו חותם ומצרף להצעת החוק את נימוקי הסירוב שלו לאשרה (Veto Message). אם הנשיא אינו עושה אחת משתי הפעולות (קרי, נמנע) אזי הצעת החוק הופכת לחוק תוך 10 ימים.
- אם היה וטו נשיאותי, חוזרת הצעת החוק לשני הבתים להצבעה מחדש. ואז, רק אם הושג רוב של 2/3 מקולותיהם של חברי שני הבתים, אז ורק אז נהפכת הצעת החוק לחוק תקף, למרות הוטו הנשיאותי.

מוסד הנשיאות והרשות המבצעת בארה"ב

הסעיף 2- בחוקה מקנה לנשיא את הסמכות המבצעת, ומטפל במשרת סגן-הנשיא שמקבל לידי את הנשיאות במקרה שהנשיא נפטר, מתפטר או שנבצר ממנו בשל מצבו למלא את תפקידו.

הרשות המבצעת בארה"ב מורכבת משלושה חלקים:

- הנשיא
- הקבינט – מתמנה ע"י הנשיא. לכל משרד ממשלתי קוראים "מחלקה". בראש אותה מחלקה עומד למעשה חבר קבינט. ישנן סך-הכל 13 מחלקות, כך שהקבינט מונה 13 חברים.
- סוכנויות פדרליות – מכונות גם "סוכנויות עצמאיות", הן מסייעות לנשיא ולמחלקות בניהול שוטף במגוון תחומים השייכים לרשות המבצעת. סוכנויות אלו מוכרות בראשי התיבות של שמן האמיתי (CIA, FBI).

החוקה דורשת מן הנשיא להיות יליד ארה"ב ואזרח ארה"ב מיום לידתו, בן 35 לפחות.

דרך בחירתו של הנשיא הינה מיוחדת לשיטה האמריקאית. שמם של המועמדים מופיע על פתקי ההצבעה, הם בוחרים במישהו מסויים, אך טכנית אינם מצביעים ישירות לנשיא ולסגנו. בפועל, התושבים מצביעים עבור מועצת הבוחרים (Electoral College) המורכבת מ-538 אנשים.

לכל מדינה מוקצים אלקטורים, כמספר נציגיה בקונגרס. אוטומטית 2 לכל מדינה (כמספר חברי הסנאט) ועוד מספר אלקטורים המשתנה לפי מספר נציגיהן בבית-הנבחרים.

$100 + 435 + 3$ (ממחוז קולומביה, בו נמצאת וושינגטון)

כחודש לאחר הבחירות, מתכנסים האלקטורים של כל מדינה, בבירת המדינה, ובוחרים את מועמד לנשיא.

במקרה ואין רוב לטובת מועמד זה או אחר, בית-הנבחרים בוחר את הנשיא, כאשר כל מדינה מצביעה בבית-הנבחרים כגוף אחד. אם נופל תיקו גם בהצבעה זו (25 ו-25), אזי מחוז קולומביה מקבלים זכות הצבעה והכרעה.

הרשות השופטת בארה"ב

בית המשפט העליון הפדראלי

נוסד מתוקף סעיף 3 לחוקה, בו נקבע כי הסמכות השיפוטית בארה"ב נתונה בידי בית המשפט העליון, ובתי משפט משניים, שיקומו לפרקים, לפי החלטת הקונגרס. בהתאם לסעיף זה בחוקה, נוסד בית-משפט עליון פדראלי (שנת 1790).

מורכב מ-9 שופטים, כאשר יש שופט עליון ראשי (Chief Justice) ותפקידו מקביל לנשיא ביהמ"ש-העליון בישראל, ומשופטים עליונים נוספים שאת מספרם קובע הקונגרס.

1948- קבע הקונגרס כי מספר השופטים הנוספים יהיה 8.

בעיקרון, למעט חריגים, כשיש דיון בבית-המשפט העליון בארה"ב, יושבים בדיון כל תשעה השופטים. אך, אם מגיעים לדיון שישה שופטים – זה מהווה מניין חוקי (לדוגמא, אם שופט חולה). ישנם מקרים, אשר בדיון יושב שופט אחד, אך זהו מקרה נדיר ביותר.

ביהמ"ש העליון של ארה"ב דן רק במשך 9 חודשים בשנה (1.10 – 30.6). נשיא ארה"ב הוא הממנה את השופטים (מינוי לחיים), אך הוא זקוק לאישור הסנאט.

גישת ביהמ"ש העליון של ארה"ב כיום, היא שמרנית לגבי פרשנות. גישה ליבראלית קיימת רק בנושאים של פרוצדורה. לפסיקותיו יש השלכה גלובאלית, והוא נחשב לאחד המובילים בעולם במשפט חוקתי ומשפט מנהלי.

העליון דן בכ-200 תיקים בשנה. הם בוחרים את התיקים שהם ידונו בהם, בדגש על חשיבות התיק.

בתחום הפדראלי יש תיקים מסויימים שהעליון דן בהם, לרוב כערכאת ערעור.

לכל מדינה בארה"ב יש בראש ההיררכיה בית משפט עליון של המדינה. רק בנסיבות מאד מיוחדות, ניתן להגיע לבית המשפט העליון של ארה"ב, כערעור על בית המשפט העליון של המדינה.

סקירה הסטורית

מלחמת האזרחים בארה"ב היתה על רקע מחלוקת שחרור העבדים. המלחמה הסתיימה והעבדים השתחררו. בתי-הספר הדרומיים, החליטו לעשות הפרדה בין שחורים ללבנים, בטענה כי זה מונע חיכוכים.

לאחר ערעור לבית-המשפט העליון של ארה"ב בנושא זה, הני"ל פסק ש-Separate but Equal (הפרדה גזעית, תוך מתן שוויון) היא מותרת.

השחורים לא הסכימו עם הפסיקה הזו, ו-50 שנה לאחר מכן עתרו פעם נוספת לבית-המשפט העליון של ארה"ב בנושא הזה, בטענה שישנה אפליה הנוגדת את החוקה. ביהמ"ש העליון התיר את העתירה, וקבע שעצם קיומם של בתי-ספר נפרדים לשני הגזעים – נוגד את החוקה, אף אם הם באמת שווים בערכם (בתי הספר). כיום מאמינים בכל העולם שעקרון Separate but Equal נוגד את זכויות האדם.

בתיק נוסף, קבע ביהמ"ש העליון כי נאשם בפלילים צריך להיות מיוצג ע"י סניגור, ואם אין לחשוד יכולת או אפשרות לממן עו"ד, המדינה צריכה לעשות זאת על חשבונה. כך הוקם מוסד ה-"סנגוריה הציבורית" שתפס תאוצה בכל העולם.

ביהמ"ש העליון של ארה"ב לא היסס לפסול חקיקה או של המדינות או של הקונגרס, רק מן הנימוק שהם סותרים את החוקה. וזאת למרות שבחוקת ארה"ב לא כתוב שלביהמ"ש העליון של ארה"ב יש זכות לפסול חקיקה של הקונגרס, אף-על-פי-כן קבע העליון של ארה"ב שיש לו סמכות שכזו, לטענתו – מתוקף החוקה. פ"ד שקבע זאת הוא Marbury vs. Madison.

ערכאות בארה"ב

ישנן שתי מערכות:

פדראלי	מדינתי
<p>בית המשפט העליון הפדראלי</p> <p>נמצא מעל כולם, הוא יכול לשמוע ערעורים או על בתי המשפט הפדראליים, או בתי-המשפט המדינתיים.</p>	<p>בית המשפט העליון המדינתי</p>
	<p>בתי-משפט לערעורים (בחלק מן המדינות)</p>
<p>בתי המשפט לערעורים הפדראליים (12)</p>	<p>בתי משפט גבוהים</p>
<p>בתי משפט מחוזיים פדראליים (92)</p> <p>90 - בתי משפט נמצאים ב-50 המדינות</p> <p>2 - שמורים, האחד למחוז קולומביה, והשני לפרוטוריקו.</p> <p>ערעור: בזכות לבית המשפט לערעורים הפדראלי (12)</p>	<p>בתי-משפט נמוכים</p>

בתי המשפט של המדינות מופיעים בסעיף 4 לחוקה. בחוקה נקבע שבין המדינות ישררו יחסי-אמון ואכיפה-הדדית של מעשי החקיקה ומעשי השיפוט שלהם.

מדינה לא תכיר במעשי השיפוט של מדינה אחרת, רק אם אותה מדינה הפרה עקרונות שבחוקה.

בבתי המשפט של המדינות השונות נידונים בעיקר עניינים הנוגעים לחיי היום-יום של התושבים (לרבות תיקים פליליים וכמובן אזרחיים).

בתי המשפט הפדראליים דנים בתיקים שהם בתחום סמכותם, למשל עניינים בהם מעורבים אזרחי-חוץ או סכסוכים בין תושבי מדינות זרות בארה"ב (לדוגמא, תושב ניו-יורק תובע תושב קליפורניה).

המדינות בארה"ב – שלטון

אין שתי מדינות שוות בארה"ב, הן שונות בתכלית אחת מן השניה. דבר אחד מאחד אותם, והוא – צורת השלטון. בדומה לשלטון הפדראלי, גם במדינות יש אותו הרכב מדויק של הרשויות.

הרשות המחוקקת

פרט למדינת נברסקה, שהיא בעלת גוף מחוקק אחד. יש לכל המדינות בית-מחוקקים שמורכב משני בתיים. הבית העליון נקרא "סנאט" (הבית הקטן יותר), והבית התחתון מכונה "בית-הנבחרים" (או "בית הצירים", "העצרת הכללית"). ברוב המדינות, הסנאטורים (הפנימיים), מכהנים 4 שנים, ואילו חברי הבית-התחתון – שנתיים. כל מדינה נחלקת לאזורי הצבעה, וכל אזור שולח את נציגיו לבית-המחוקקים.

הליכי החקיקה דומים להליכי החקיקה ברמה הלאומית, הפדראלית (12 שלבים). גם במדינות, יש בד"כ זכות וטו למושל (למעט קרוליינה-הצפונית), וניתן לבטל את הוטו שלו ברוב של 2/3.

הרשות המבצעת

במדינות, הרשות המבצעת הוא המושל. ברובן, הוא נבחר לתקופה של 4 שנים. סמכויות המושל דומות מאד לסמכויות נשיא ארה"ב (אותו רעיון, רק בסדר גודל של מדינה אחד). סגן-המושל, גם כן סמכויותיו דומות לסמכויות סגן-נשיא ארה"ב.

לצד המושל ישנו קבינט. במערכת הפדראלית, הנשיא ממנה את הקבינט, לעומת חלק מן המדינות שם נבחר הקבינט ע"י התושבים, ואי לכך אינם כפופים למושל.

ישנן שלוש משרות בכירות שבד"כ נבחרים אליהם במדינות (השאר נעשה במינוי):

- משרת התובע הכללי
- משרת החשב הכללי / מבקר
- משרת הגזבר

הרשות השופטת

לכל מדינה יש את המערכת השופטת שלה שדנה בכל העניינים שאינם שייכים למערכת הפדראלית.

שיטת בחירת השופטים:

- יש שופטים אשר מתמנים בידי המושל או בית-המחוקקים, אולם יש הרבה מדינות בהן שופטים נבחרים בדרך של בחירות, בידי העם (מה שנותן להם יותר לגיטימציה).
- בערכאות הגבוהות שופט מכהן בין 5 ל-16 שנים. בערכאות נמוכות התקופה קצרה יותר.
- כדוגמת המערכת הפדראלית, קיימים במשפטים פליליים (עבירות חמורות) חבר מושבעים, כאשר למעשה יש שני סוגים של חבר מושבעים:

○ חבר מושבעים גדול – תפקידו להחליט האם להגיש כתב אישום, האם בכלל לשפוט את האדם.

○ חבר מושבעים קטן – אם הוחלט להגיש אישום נגד אדם, יושב במשפט חבר מושבעים קטן שמונה 12 אנשים. חבר מושבעים זה פוסק אם הנאשם זכאי או אשם. במדינות מסויימות זה צריך להיות פה אחד, ובמדינות אחרות ההחלטה היא עפ"י רוב מיוחס. ובנוסף, במדינות מסויימות חבר המושבעים הנ"ל קובע את העונש.

ערעורים נערכים בפני שופטים מקצועיים, ולא חבר מושבעים.